

1 Wandelen in het Utrechtse landschap

Tien wandelroutes in Nationaal Park Utrechtse Heuvelrug

Kees de Heer

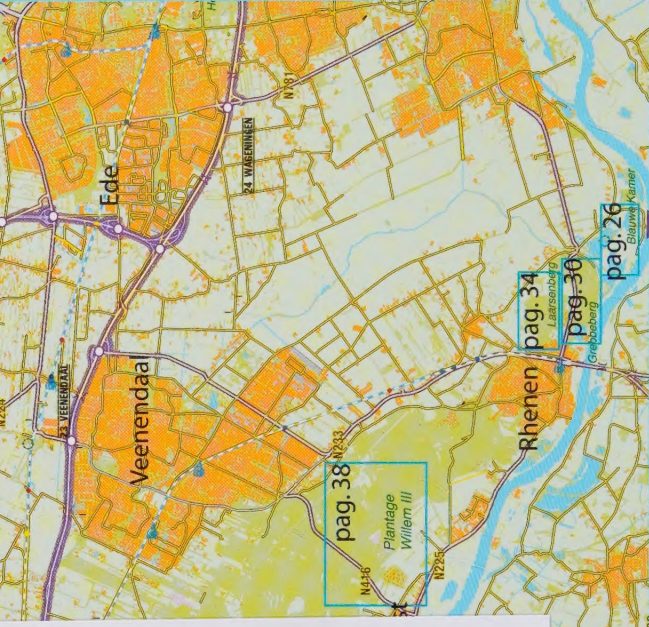
Wandelen

Wandelen in het Utrechtse landschap. - 1e dr, [De Bilt] : Stichting Het Utrechts Landschap ; Amsterdam : Buijten & Schipperheijn Recreatief, 2012. - 71 p : ill., krt ; 23 cm.
 1@Tien wandelroutes in Nationaal Park Utrechtse Heuvelrug / Kees de Heer ; [tekstbijdragen: vrijwilligers Het Utrechts Landschap ; eindred.: Kees de Heer].

ISBN 978-90-5881-535-4

Heer, Kees de (A) - Wandeltochten; Utrechtse Heuvelrug (nationaal park)(TW)

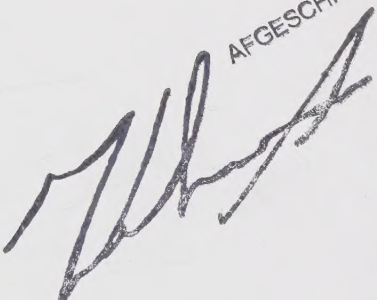
2011-04-1284

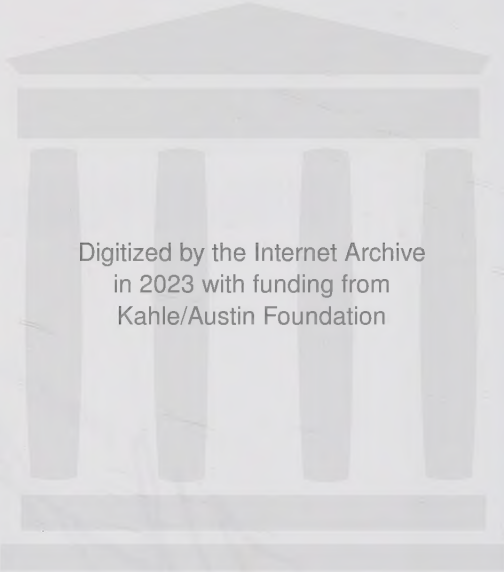

Openbare Bibliotheek Diemen

Wilhelminaplantsoen 126
1111 CP Diemen
Telefoon : 020 - 6902353

1 Wandelen in het Utrechtse landschap

 AFGESCHREVEN

Digitized by the Internet Archive
in 2023 with funding from
Kahle/Austin Foundation

1 Wandelen in het Utrechtse landschap

Tien wandelroutes in Nationaal Park Utrechtse Heuvelrug

Kees de Heer

Stichting
Het Utrechts Landschap

in samenwerking met

openbare bibliotheek Amsterdam

Buijten & Schipperheijn Recreatief – Amsterdam

Colofon

1e druk 2012

ISBN 978-90-5881-535-4

Omslagontwerp: Aperta, Jan Johan ter Poorten

Omslagfoto's: Renk Ruiter

Tekstbijdragen: vrijwilligers Het Utrechts Landschap

Eindredactie: Kees de Heer

Illustratieverantwoording:

Tekening Heimenberg: Jan de Beijer, collectie Gemeentemuseum
Het Rondeel, Rhenen, fotografie Berry Geerlings mmv Uitgeverij

Matrijs (pagina 6)

Tekening graften: Anje de Heer (pagina 36)

Archiefphoto steenfabriek De Blauwe Kamer: Archief Het Utrechts
Landschap (pagina 23b)

Fotografie: Kees de Heer (pagina 7, 12, 18, 19, 20, 30o, 35, 36, 45b,
48b, 49b, 52b, 54, 56b, 58, 59, 60) en Renk Ruiter (alle overige foto's).

Routekaarten: Buijten & Schipperheijn, John Eberhardt

Inhoud

Uit de oude doos, 'Liefelijk landschap'	6
Leeswijzer, woord vooraf	7
De kunst van het landschapslezen	8
De vier brillen van 'Leesbaar landschap'	
Herfstbladeren en paarse heidevlaktes.	11
Seizoenssamenhang: het jaarverloop in kleuren en vormen	
Steilranden en kwelstromen	12
Verticale samenhang: grondsoorten en reliëfverschillen	
Patronen in het landschap	14
Horizontale samenhang: relaties in het horizontale vlak	
Grafheuvels en schaapskooien.	16
Historische samenhang: speuren naar de ontstaansgeschiedenis	
Sporen van de tabaksteelt.	18
Historische samenhang: agrarisch erfgoed	
Witte paleisjes in het groen	20
Historische samenhang: landgoederen en buitenplaatsen	
Steenfabrieken in de uiterwaarden.	22
Historische samenhang: industrieel erfgoed	
Nationaal Park Utrechtse Heuvelrug	24
Beheerders willen natuur zonder barrières	
Wandelingen:	
1. Door de Blauwe Kamer, van baksteen tot boerenwormkruid ..	26
2. Over de Grebbeberg, via erosiegeulen en militair erfgoed	30
3. Over de Laarsenberg, langs loopgraven en graften	34
4. Een rondje Plantage Willem III, een koninklijk smeltwaterdal.	38
5. Langs de Amerongse Bovenpolder, vanaf de hoogste top naar drassig kwelmoeras	42
6. Rondje Amerongen, de erfenis van Godard Bentinck.	46
7. Rondje Leersumse plassen, in de voetsporen van turfstekers en schaapherders	50
8. Dartheide en Broekhuizen, eeuwenoude landgoederen in het zonnetje	54
9. Hoogtepunten Kaapse bossen, van Doornse Gat tot Sandenburg	58
10. Rondje Doorn, langs de erfenis van keizer Wilhelm II	62
Toeristische tips, op stap in Nationaal Park Utrechtse Heuvelrug .	66
Beschermers voor natuur en landschap.	70
Aanmeldbon.	71

'Liefelijk landschap'

Jacobus Craandijk beschreef de Grebbeberg in zijn boek 'Wandelingen door Nederland met pen en potlood'. Rond 1880 heette de berg bij Rhenen nog de Heimenberg:

'(...) En nu naar buiten, naar den berg. De weg wijst zich vooreerst van zelf. Zie, wat liefelijk landschap zich terstond vertoont, zoodra wij de stad uit zijn. Wij zijn reeds tamelijk hoog. (...) Op den berg wachten ons nog fraaijer uitzigten en de koele schaduwen van het bosch. Lommer biedt de weg vooralsnog ons niet. Nevens ons zijn het tabaksvelden, allengs opklimmend tegen de glooijing (...).

't Is hier een heerlijk oord. Hoe schilderachtig is dat zandpad, met hakhout en struikgewas

omzoomd, met den slanken toren aan het einde en het blaauwe verschiet daarachter! Hoe frisch en mollig is het mostapijt op dat boschpleintje met die forsche eiken! Hoe diep en hoe ver dringt het oog door die lange lanen! Hoe wild is dat landschap aan den steilen bergwand, met kreupeelhout begroeid! Hoe ruim is ginds het uitzigt op de rivier, die in bevallige bogten door het rijke landschap stroomt! Hoe afwisselend in tinten en vormen zijn de sparren en acacia's aan dit pad! En hoe schoon is het onder de eerwaardige linde, die de Konings tafel overschaduwet! (...)

Bron: Jacobus Craandijk, *Wandelingen door Nederland met pen en potlood*, dl 5: Bij Wageningen en Rhenen, Haarlem (1880), H.D. Tjeenk Willink.

De vrijwel ontboste Heimenberg ofwel Grebbeberg, circa 1745.
Tekening: Jan de Beijer

Leeswijzer

Wie graag eens in de voetsporen van een koning wil lopen, kan bij Rhenen aan de wandel gaan. Als u liever keizerlijk wilt wandelen, kies dan voor het rondje Doorn. Als u bijzondere buitenplaatsen wilt zien, ga dan naar Leersum. Als u werkelijk overal tabak van hebt, ligt een rondje Amerongen voor de hand.

Dit boekje biedt wandelroutes in het zuidelijk deel van Nationaal Park Utrechtse Heuvelrug. De mooiste natuurgebieden tussen Rhenen en Doorn worden met tien wandelingen compleet doorkruist. Deze reliëfrijke streek biedt genoeg afwisseling. U kunt hoog en droog lopen, bij de Grebbeberg en de Amerongse Berg. Daarna kunt u natte voeten halen langs de vijverpartijen van buitenplaatsen en in de moerassen van de uiterwaarden langs de Nederrijn. We zetten de schijnwerpers op de bijzondere flora en fauna van particuliere landgoederen, boswachterijen en natuurmonumenten en de variatie in het landschap komt uitgebreid aan bod.

Zowel natuur als cultuur passeren de revue. Bij de verhalen over bossen en heidevelden horen archeologisch interessante grafheuvels en ringwalburchten. Kavelpatronen en tuinstijlen zijn net zo boeiend als het militaire erfgoed van de Grebbelinie. Reliëfverschillen horen bij het agrarisch erfgoed van graften, eikenhakhout en tabaksplan-

Routepaaltje

tages. Juist op de flanken van de stuwwal liggen de landgoederen en buitenplaatsen van de Stichtse Lustwarande. Naast de kapitale landhuizen vinden we gerestaureerde molens en restanten van steenfabrieken.

Graag geven we alle wandelaars vier 'leesbrillen' mee. De inleidende hoofdstukken gaan over vier aspecten van het landschap: seizoensvariatie, bodemverschillen, patronen en ontstaansgeschiedenis. Daarna volgen tien wandelingen, gerangschikt van zuidoost naar noordwest, met duidelijke routekaartjes van Rhenen tot en met Doorn. Achterin staat een handig overzicht van bezoekerscentra en vogelkijkhutten, musea en andere bezienswaardigheden.

Wij wensen alle gebruikers van dit boekje volop wandel- en leesplezier.

Kees de Heer

De kunst van het landschapslezen

Waarom vinden we de ene plek mooi en de andere plek lelijk? Dat heeft alles te maken met variatie en samenhang. Elk landschap heeft zijn eigen samenhang, zijn eigen verhaal, zijn eigen identiteit. Als de samenhang erg zwak is of flink verstoord, dan vinden we het landschap lelijk of 'verrommeld'. Bij een sterke samenhang hoeven we niet lang na te denken, dan vinden we het landschap mooi. Voor veel Utrechters is Nationaal Park Utrechtse Heuvelrug duidelijk favoriet.

Als je kinderen leert lezen, dan schotel je ze niet meteen de wereldliteratuur voor. Je begint bij het alfabet, daarna werk je jarenlang aan de uitbreiding van de woordenschat en vervolgens besteed je aandacht aan de zinsbouw. De literatuur komt pas op tafel als de kinderen de gram-matica voldoende beheersen. Met het lezen van het landschap is het eigenlijk niet anders.

Als je een nieuwe omgeving gaat verkennen, ga je op zoek naar karakteristieke elementen. Je zoekt herkenningpunten, ankers, kenmerken die je helpen om je te oriënteren, je gaat het landschap lezen. Met de methode 'Leesbaar landschap' leer je landschappen steeds beter en sneller lezen.

Verkennen van landschappen

De beeldspraak achter de term 'Leesbaar landschap' verwijst naar een landschapsalfabet en naar een landschapsgram-

matica. Alles draait om samenhang. Een landschap bestaat evenals een boek uit letters. Maar om de taal van het landschap te kunnen lezen, moet je wel het bijbehorende alfabet kennen. Je moet de letters ofwel landschapselementen kunnen herkennen. Landschapselementen zijn de onderdelen waaruit het landschap is opgebouwd: lanen, sloten, weilanden, dijken, rivieren, steenfabrieken, kerktorens, heidevelden, grafheuvels, akkers, houtwallen, enzovoorts. De betekenis van een boek staat of valt natuurlijk met de volgorde van de woorden, zinnen en hoofdstukken. Als je alle letters volstrekt willekeurig op volgorde zet, dan is de kans klein dat het een boeiend verhaal of een spannend boek oplevert. Alles staat of valt met de samenhang tussen de letters die woorden en zinnen vormen. Dat is bij een landschap precies eender. Een fraai landschap zit boordevol

samenhangen. De betekenis van een landschap is te lezen in de samenhangen tussen de onderdelen.

Als je ergens een laan ziet, kun je je afvragen wat die laan over de desbetreffende plek zegt. Wat zegt de boomsoort over de bodem? Wat zegt de lijn over de structuur van het landschap? Wat zeggen de bomen over het seizoen? Wat zegt de laan over de geschiedenis van de plek? Deze vier vragen zoeken naar vier verschillende aspecten van het landschap. Deze kunst van ‘het landschap lezen’ is gebaseerd op het zoeken naar zichtbare samenhangen met de ondergrond, de functionaliteit, seizoen en historie in het landschap. Alles draait om verticale-, horizontale-, historische- en seizoenssamenhang. Dit zijn als het ware vier brillen om het landschap te lezen.

Waarderen van landschappen

De vier leesbrillen vullen elkaar prima aan. We zien steeds hetzelfde landschap,

maar steeds vanuit een ander perspectief. Hierdoor ontstaat een completer en rijker beeld van delen van het landschap, maar ook van het geheel. Hoe beter de vier samenhangen zichtbaar zijn, hoe sterker de identiteit van het landschap en dat hangt samen met onze waardering. Als de samenhangen zwak zijn of verstoord, dan ervaren we een landschap doorgaans als lelijk. In ‘verrommelde’ stadsranden en in ‘saaie’ nieuwbouwwijken kun je doorgaans bar weinig vertellen over het natuurlijke reliëf in de ondergrond of over de oorspronkelijke verkaveling.

Als de zichtbare samenhangen sterk zijn, vinden we het bijhorende landschap doorgaans erg fraai. Her en der op de Utrechtse Heuvelrug kun je veel vertellen over hoogteverschillen, over patronen in wegen en watergangen, over het jaarverloop en over de geschiedenis. In de volgende hoofdstukken zetten we de mooiste verhalen op een rij.

Wat is je favoriete plek op de Utrechtse Heuvelrug?

Boswachter Hugo Spitzen kiest voor de uitkijktoren bij de Amerongse Bovenpolder:

'Met de Utrechtse Heuvelrug in je rug heb je een prachtig uitzicht over het kwelmoeras, de uiterwaard en bij helder weer krijg je vergezichten naar de Betuwe. Met in het panorama Kasteel Amerongen en de kerk, waar regelmatig de slechtvalk in de klokgaten zit. Net als de slechtvalk kun je speuren naar de vele smienten, lepelaars, kluten, ruiters, grote karekiet, blauwborst of zelfs zeearend. Er is altijd zoveel te zien!'

Joost van Oostrum, burgemeester van Rhenen, kiest voor de Plantage Willem III:

'Mijn favoriete plek op de Utrechtse Heuvelrug is de Plantage Willem III in Elst. Mijn kinderen noemen dit gebied het 'koeienbos', vanwege de aanwezigheid van de runderen. Het mooie van de plantage is het glooiende landschap en de historische bebouwing, zoals de tabaksschuur.'

De Grebbeberg in de winter en in de zomer

Herfstbladeren en paarse heidevlaktes

Vrijwel ieder landschap oogt elke maand weer een klein beetje anders. Zeker als er her en der loofbomen staan. Maar ook de kleur van een grasmat en de tint van een rietkraag kunnen flink variëren. Daarom biedt een gebied met een gevarieerde flora vrijwel altijd een afwisselend landschap.

Veel wandelaars zoeken juist in de nazomer uitgestrekte heidevlaktes op. In augustus en september zorgt de struikheide voor een prachtige paarse gloed, in andere maanden overheersen gele, bruine of groene kleuren. Heiden zijn vooral zo boeiend, omdat ze eigenlijk in ieder seizoen een andere tint hebben. Zelfs grotendeels vergraste heidevelden krijgen in de loop van het jaar steeds andere kleuren. Loofbossen zijn om een vergelijkbare reden vele malen boeiender dan naaldbossen. Dennen en sparren zijn immers het hele jaar door groen. Op de bosbodem verschijnen soms paddenstoelen en bloeiende kruiden, maar de eerste aanblik van naaldbossen is eigenlijk altijd hetzelfde. Bomen fungeren vaak als blikvangers. Een kleinschalig en

afwisselend boerenland met hier en daar een solitaire boom, boomgroepjes, rijen knotwilgen en houtwallen oogt beter dan vrijwel kale grasvlakten. Een egaal groene grasmat oogst bij wandelaars minder waardering dan bermen met overdadig bloeiend fluitenkruid. Hoe meer variatie in de flora en fauna, hoe meer we het bijbehorende landschap waarderen. Zie je bloemen in de weilanden? Hoor je de zang van broedende vogels, zie je wellicht overtrekkende vogels?

Wandeltip

Voor de paarse struikheide liggen wandeling 4 met de Remmerdense heide en wandeling 7 met het Breeveen en het Leersumse veld het meest voor de hand. De wandelingen 2, 3, 6, 8, 9 en 10 doorkruisen vooral loofbossen.

Seizoenssamenhang

Kleuren en vormen van beplanting, vegetatie en landbouwgewassen kunnen uitdrukking geven aan de tijd van het jaar. Kun je aan de flora zien welke maand het is? Hoe hoog staat het

riet? Ligt er kroos op de sloten? Hoe hoog staan de gewassen op de akkers? Hoor je broedende weidevogels? Zie je trekvogels of zwermen overwinterende vogels?

Steilranden en kwelstromen

De meanderende Nederrijn botste eeuwenlang tegen de Utrechtse Heuvelrug. Het resultaat is een gevarieerd landschap, want de combinatie van een stuwwal en een rivier geeft een grote variatie aan grondsoorten, flinke reliëfverschillen en ondergrondse waterstromen. De sporen van kleinschalige en grootschalige afgravingen zijn op allerlei plekken terug te vinden.

De Utrechtse Heuvelrug loopt van de Grebbeberg bij Rhenen tot aan het Gooimeer bij Huizen. Tussen Rhenen en Amerongen is de stuwwal op zijn smalst, maar hier is het reliëf juist het meest prominent. De hoogste top en het diepste dal liggen slechts enkele kilometers van elkaar af. De Amerongse Berg is met 69 meter boven NAP de hoogste top en de Darthuizer Poort is met 7 meter boven NAP het diepste dal.

Ijssmeltwaterdalen

De Utrechtse Heuvelrug is een stuwwal die is ontstaan in de voorlaatste ijstijd, toen het landijs dikke pakketten zand en grind opduwde. Aan het eind van de ijstijd smolt de ijstong en toen kwam een flinke hoeveelheid smeltwater vrij. Dat water schuurde forse dalen uit in de stuwwal. Het fraaiste voorbeeld is de Darthuizer Poort, iets ten westen van het huidige Leersum. Dit ijssmeltwaterdal heette vroeger 'het gat in den bergh'. Het afstromende smeltwater zette aan de zuidflank van de stuwwal waaiers af van zand en grind, zodat de Utrechtse Heu-

velrug daar een flauwe helling heeft. De voormalige tabaksplantage Willem III ligt op zo'n geleidelijk aflopende helling.

Sneeuwsmeltwaterdalen

In de flanken van de Utrechtse Heuvelrug liggen kleinere 'droge' dalen, die zijn ontstaan tijdens de laatste ijstijd. Het landijs bereikte toen niet onze streken, maar het was hier wel zo koud dat er veel sneeuw viel. De bodem was permanent bevroren, zodat het sneeuwsmeltwater in het voorjaar niet in de ondergrond kon wegzakken. Het smeltwater stroomde over de oppervlakte af en vormde daarbij ondiepe dalen. Tijdens heftige regenbuien stroomt het regenwater nu nog via deze sneeuwsmeltwaterdalen naar beneden. Maar het meeste regenwater zakt snel weg in de zandige ondergrond en vult het grondwater aan. Het grondwater kwelt op aan de voet van de Utrechtse Heuvelrug, de langere kwelstromen bereiken zelfs de overkant van de Nederrijn.

Rivierbeddingen

De Nederrijn stroomt van Arn-

hem naar Wijk bij Duurstede en daarna heet de rivier plotseling Lek. In de Romeinse tijd was de nog vrijuit meanderende Rijn de noordelijke grens van het Romeinse rijk.

Tussen Rhenen en Amerongen snijdt de rivier de stuwwal aan, zodat daar een aanzienlijke steilrand is ontstaan. Het hoogteverschil bedraagt wel vijf tot tien meter.

Tegenwoordig is de rivier door de aanleg van kribben, dijken en stuwen haar dynamische karakter grotendeels kwijtgeraakt. Maar tot het eind van de achttiende eeuw was de Nederrijn een veranderlijke rivier met zandige eilanden, ondiepten en verlaten beddingen. Waar de rivier op de stuwwal botste, moest het water veel los gespoeld stuwwalmateriaal verwerken, zodat de rivier relatief vaak haar bedding heeft verlegd. De Amerongse Bovenpolder kent minstens drie oude beddingen die je nu nog in de verkaveling kunt terugvinden.

Delfstoffenwinning

Het reliëf in de uiterwaarden is sterk beïnvloed door de eeuwenlange kleiwinning voor de baksteenfabricage. In de Blauwe Kamer ligt een serie kleiputten, waarvan er eentje 's winters als ijsbaan wordt gebruikt. Tijdens een natuurontwikkelingsproject in de Amerongse Bovenpolder is de bovenste kleilaag afgegraven, zodat het kwelwater nu weer

De zandgroeve Kwinteloijen is te danken aan afgravingen voor de kalkzandsteenfabrieken bij Rhenen.

ongehinderd in de uiterwaard naar boven kan komen.

Op de Utrechtse Heuvelrug zijn de sporen van delfstoffenwinningen nog duidelijker te zien. In het Leersumse veld is eeuwenlang turf gewonnen. Bij Rhenen is veel zand gegraven voor twee kalkzandsteenfabrieken. In het Doornse Gat zijn grind en klei gewonnen. Op sommige plekken kun je de restanten van kleine leemgroeves terugvinden.

Wandeltip

Steilranden zijn te zien tijdens de wandelingen 1, 5 en 6 (zie 'Onderlangs'). De Darthuizer Poort is opgenomen in wandelroute 7 en 8. Kleiputten liggen langs route 1, uitgeveende turf-plassen langs route 7 en diepe zandgroeves langs de routes 2, 4 en 9.

Verticale samenhang

Het landgebruik, de vegetatie, beplantingstypen, waterstand en reliëf kunnen uiting geven aan de natuurlijke omstandigheden van een plek. Sta je

op een stuwwal of zit je in een uiterwaard? Zit je op zand of op klei? Zit er kwel in de grond? Is de bodem voedselrijk of voedselarm?

Patronen in het landschap

Rechte lijnen wijzen altijd op menselijk ingrijpen. Kanalen zijn doorgaans kaarsrecht en rivieren meanderen van nature door het landschap. Natuurlijke processen leveren doorgaans gebogen lijnen op. Daarom kunnen we van kavelpatronen, slootjespatronen en wegenpatronen erg veel afleiden over de ontstaansgeschiedenis.

Op de zandgronden vinden we vaak kavelpatronen met een mozaïek van verschillende vormen. Zo'n gebied is stukje bij beetje in cultuur gebracht en dat levert kleinschalige landschappen op met allerlei kavelvormen.

Bij veen- en kleipolders vinden we vaak kavelpatronen met kaarsrechte, parallel lopende sloten, die soms kilometers lang zijn. Zo'n slootjespatroon wijst op een grootschalige, planmatige ontginning van natte gebieden, waarbij alle sloten tegelijkertijd zijn gegraven.

Sterrenbos

Bomen groeien nooit spontaan in rijtjes. Overal waar ze wel in rijen staan, zijn ze door mensen aangeplant. Eeuwenoude lanen zijn meestal te danken aan landgoedeigenaren die hun bezit wilden verfraaien. Vrijwel alle lanen op de Grebbeberg en Laarserberg hoorden ooit bij landgoed Heimerstein. De indrukwekkende beukenlanen van het Amerongse Bos zijn geplant in opdracht van de familie Van Reede, die op Kasteel Amerongen woonde en

De kronkelende Lekdijk bij Amerongen

vanaf 1770 de heidevelden bij de Amerongse Berg liet bebossen. De kasteelheer zorgde ervoor dat alle statige beukenlanen gericht waren op zijn kasteel. Het waren 'zichtassen': lopend door een beukenlaan keken de wandelaars voortdurend naar het prachtige huis.

Rond 1790 kreeg het Amerongse Bos een bijzonder sterrenbos, dat destijds De Manege heette. Het sterrenbos had de vorm van een wagenwiel. In het midden stond een eenzame eik, acht beukenlanen vormden de spaken en een cirkelvormige laan vormde de velg. Vanuit de acht beukenlanen kon je iets

bijzonders zien. Vanuit één van de lanen keek je uit op Kasteel Amerongen, andere waren gericht op de Dom van Utrecht, de molen van Veenendaal of de top van de Elsterberg.

Tuinstijlen

In tuinen en parken van landgoederen vinden we vaak een mengelmoes van verschillende tuinstijlen. Kaarsrechte lanen stammen vaak uit de periode van de Franse formele tuinstijl. Kenmerkend voor de Franse tuinstijl zijn de strakke geometrische vormen en de overal terugkerende symmetrie. De middenas staat centraal en de twee helften vormen elkaars spiegelbeeld. Bloemperken worden omringd door lage buxushagen, die zeer regelmatig netjes in vorm worden geknipt. In feite wilde men duidelijk laten zien dat de mens de natuur volledig kon bedwingen.

Aan het eind van de achttiende eeuw kwam de Engelse landschapstijl in de mode. Als reactie op de Franse tuinstijl met onnatuurlijke vormen wilde men vijverpartijen en parkbossen met natuurlijke patronen. Kenmerkend voor de Engelse landschapstijl zijn kronkelpaden, gebogen lijnen en onverwachte doorkijkjes. De grillige vijverpartijen liggen doorgaans in grote gazons, waar hier en daar een solitaire boom of een boomgroepje staat. Wandelend over de slingerpaadjes van een Engels landschapspark krijg

je af en toe plotseling een vrij uitzicht op het landhuis. Uiteraard zijn de meeste parken voortdurend aangepast aan de heersende tuinmode. Maar bij de aanleg van Engelse landschapsparken spaarde men vaak de monumentale kaarsrechte

De kaarsrechte beukenlanen van het Amerongse Bos zijn te danken aan de kasteelheren van Amerongen.

lanen en sterrenbossen van de Franse tuin. Daardoor vertonen veel parkbossen nu een mengelmoes van tuinstijlen uit de afgelopen drie eeuwen.

Wandeltip

Het sterrenbos van de Amerongse Berg is opgenomen in wandeling 6. Wandeling 8 doorkruist het Engelse landschapspark van Landgoed Broekhuizen en wandeling 10 voert langs de Engelse landschapsparken van Huis Doorn en Moersbergen.

Horizontale samenhang

Patronen van wegen, paden, waterlopen, beplantingen en kavelpatronen kunnen uitdrukking geven aan het ecologisch, hydrologisch, sociaal en eco-

nomisch functioneren van een plek. Hoe is het wegenpatroon en het slootjespatroon? Zie je rechte lijnen in het landschap?

Grafheuvels en schaapskooien

Werkelijk overal vinden we sporen van menselijk ingrijpen. Nederland kent in feite alleen cultuurlandschappen en halfnatuurlijke landschappen. Onze uitgestrekte heidevelden zijn te danken aan het middeleeuwse landbouwsysteem, dat ontzettend veel schapenmest vergde. Onze dennenbossen zijn te danken aan de groeiende behoefte aan stuthout na de opkomst van de kolenmijnen.

De zuidflank van de Utrechtse Heuvelrug is al duizenden jaren in trek als woongebied. Archeologen hebben hier vuurstenen werktuigen gevonden van rendierjagers uit de periode van voor de ijsbedekking. De eerste permanente bewoning dateert uit het begin van de bronstijd (2000 – 1800 v. Chr.) Boeren vestigden zich allereerst op de flauwe helling van de stuwwal. In de omgeving van Remmerden zijn plattegronden van grote boerderijen gevonden. De akkers lagen dicht bij de boerderij en de natte graslanden lagen iets verderop langs de Nederrijn. De boeren zorgden ervoor dat het bos op de stuwwal al snel geen aaneengesloten bos meer was. Door houtkap en begrazing met huisdieren kreeg het bos een meer open karakter. Op de steilere, droge delen van de stuwwal lagen de heidevelden met de grafheuvels waarin de doden werden bijgezet.

Tussen Rhenen en Leersum liggen opvallend veel grafheuvels, vaak in groepjes bij elkaar. De oudste grafheuvels dateren uit de late steentijd (2850 – 2000 v. Chr.). De grafheuvels werden afgedekt met heideplaggen en

omringd met paalkransen of greppels.

'Celtic fields'

Tijdens de IJzertijd (vanaf 700 v. Chr. tot begin jaartelling) gingen de boeren op de flanken van de Utrechtse Heuvelrug een nieuwe akkerbouwmethode gebruiken, die bekend staat onder de term 'celtic fields' of 'raatakkers'. Zij maakten grote akkers die bestaan uit een complex van vierkante veldjes, omringd met lage walletjes. Deze veldjes waren afwisselend in gebruik als akker of braakland. Iets ten westen van de Plantage Willem III zijn restanten van 'celtic fields' ontdekt.

Potstalsysteem

Vanaf de tiende eeuw gingen de boeren op de randen van de stuwwal echt grootschalig te werk. Ze hadden ontzettend veel schapenmest en heideplaggen nodig om de akkercomplexen aan de randen van de dorpen, de zogenaamde 'engen', te kunnen bemesten. Voor iedere hectare akker hadden ze zeven tot tien hectare heide nodig. Dankzij de intensieve begrazing werd het

overgebleven bos vernield en zo ontstonden uitgestrekte heidevelden. Stuifzanden verschenen waar de begrazing te intensief werd en zelfs de struikhei het niet meer kon bolwerken.

De schapen bivakkeerden 's nachts in schaapskooien, zodat de boeren de mest konden verzamelen voor de bemesting van de akkers. In de potstal liepen de schapen op heideplaggen, zodat de schapenkeutels en heideplaggen efficiënt werden gemengd. Ieder voorjaar werd de potstal leeggeschept en de mest over de akkers verspreid.

Dit potstalsysteem functioneerde tot de uitvinding van de kunstmest, aan het eind van de negentiende eeuw. Toen was de grote heidevlakte in feite overbodig geworden en met de import van goedkope wol uit Australië verdwenen ook de schaapskuddes.

Vanaf het eind van de negentiende eeuw zorgden Staatsbosbeheer en de Heidemaatschappij voor grootscheepse herbebossingen. Daarnaast hebben veel particulieren nieuwe landgoederen gesticht. Bij de herbebossing zijn vaak grove dennen aangeplant, omdat dennenhout als stuthout in de mijnen kon worden gebruikt. Halverwege de twintigste eeuw deden de snelgroeiende douglasspar en lariks hun intrede in de boswachterijen.

Eikenhakhout

De hakhoutcultuur was tot aan het begin van de twintigste

eeuw het belangrijkste bostype. Eikenbomen werden om de acht tot twaalf jaar op kniehoogte geknot en dan groeiden er op de stronk weer een heleboel nieuwe stammetjes. Het geoogste hout werd gebruikt als brandhout voor huishoudelijk gebruik, als houtskool voor ijzersmelterijen, voor omheiningen en palen voor de tabakscultuur. Daarnaast werd de eikenschors verwerkt tot 'eek', een grondstof voor de leerlooierij. Na 1890 stortte de markt voor eek in, omdat de looistof uit eikenschors werd vervangen door een goedkopere chemische variant. Daarmee verloor het eikenhakhout zijn economische waarde. Na een korte opleving tijdens de Tweede Wereldoorlog is het eikenhakhoutbeheer overal gestopt. Van de Utrechtse Heuvelrug is bekend dat enkele percelen tot circa 1950 in cultuur zijn gebleven.

Het eikenhakhout is soms doorgeschoten en verwaarloosd, maar vaak is er een 'spaartelgenbos' van gemaakt. Om er nog enig profijt uit te halen, is alle rommel weggezaagd, op één rechte 'toekomststam' na. De 'gespaarde' stammen kunnen uitgroeien tot volwaardige bomen en zijn enigszins geschikt voor gebruikshout.

Wandeltip

Wandeling 4 voert langs een groep grafheuvels. De wandelingen 4 en 7 tonen resterende heidevelden en de wandelingen 2, 3 en 5 restanten van eikenhakhout.

Historische samenhang

De bebouwing en de beplanting kunnen uitdrukking geven aan een tijdstip of fase in de geschiedenis. Bij alle landschapselectanten en landschapspatronen

kun je je afvragen uit welke tijd ze stammen. Hoe oud zijn de boerderijen? Wanneer zijn deze bomen geplant?

Sporen van de tabaksteelt

Amerongen was lange tijd een welvarend en bloeiend dorp vanwege de tabaksteelt. Pakweg drie eeuwen lang was tabak voor de boeren in deze streek verreweg het belangrijkste product. Tabaksplanten konden bijna nergens gedijen, maar de teelt lukte wel op de vruchtbare akkers op de zonbeschenen zuidflank van de Utrechtse Heuvelrug.

De tabaksplant ('*Nicotiana tabacum*') stamt uit Noord-Amerika. In onze contreien is het klimaat eigenlijk te koud voor deze eenjarige plant. Wij hebben te weinig echt warme dagen. Maar op aandrang van Amsterdamse kooplieden gingen onze boeren er toch mee experimenteren. Dat gebeurde aan het begin van de zeventiende eeuw in de omgeving van Amersfoort en Nijkerk, daarna breidde de tabaksteelt zich snel uit naar Rhenen en Amerongen.

Als de boeren de zaadjes lieten ontkiemen in broeibakken en pas later de jonge plantjes naar de akkers overbrachten, dan redde de tabak het net. De kwaliteit van onze tabak was niet geweldig, maar gemengd met betere tabak uit het buitenland en gearomatiseerd met allerlei kruiden, konden de tabakshandelaars er toch genoeg mee verdienen.

De Nederlandse tabaksteelt floreerde tot aan het begin van de twintigste eeuw. Toen werd de Nederlandse tabak verdrongen door tabak uit warmere streken, die kwalitatief duidelijk beter was. Tijdens de Tweede Wereldoorlog kende de tabaksteelt in

Midden-Nederland eventjes een kleine opleving, omdat de wereldwijde handel toen was geblokkeerd, maar na de oorlog verdween de tabak definitief uit de Nederlandse akkerbouw.

Demonstratieveldjes

Tijdens een rondje Amerongen kun je op twee plaatsen nog steeds tabaksplanten aantreffen. Pal naast het Tabaksteeltmuseum en naast de tabaksschuren van de stichting Het Utrechts Landschap zijn kleine demonstratieveldjes ingericht, waar de ouderwetse teeltwijze op de voet wordt gevolgd. De tabaksplanten staan op bedden van pakweg tachtig centimeter

Zwartgeteerde tabaksschuur in Amerongen

breed en beide veldjes zijn geheel omheind met stokken, waar pronkbonen tegen aan groeien. Het gaat bij de tabaksteelt om de bladeren, niet om de bloemen. Vanouds worden de planten getopt en de bloemen worden eruit gesneden, zodat de plant alle voedingsstoffen naar de bladeren stuurt.

De tabaksoogst valt tussen juli en september. Omdat niet alle bladeren tegelijk rijp zijn, worden ze één voor één geplukt. Na de oogst moeten de bladeren eerst een tijdje drogen en fermenteren. Dat kan op drie verschillende manieren: liggend in de zon, in ovens of hangend onder een afdak. In ons land is vanouds de laatstgenoemde methode gebruikt en vervolmaakt. De boeren gingen speciale droogschuren bouwen, waarin de bladeren vier tot zes weken werden opgehangen.

Droogschuren

Dankzij alle gerestaureerde tabaksschuren blijft de historie van de tabaksteelt in de omgeving van Amerongen springlevend. Van de zeventig tabaksschuren die er in 1940 stonden, zijn er nog twintig over. Het typische van de tabaksschuren in de omgeving van Amerongen is dat het dak bijna tot op de grond loopt. De schuren hebben een pannendak dat lucht doorlaat. De zijwanden en de gevels zijn gemaakt van zwart geteerde planken die over elkaar zijn gespijkerd, om inregenen te voorkomen.

De voorgevel en de achtergevel hebben grote, openslaande deuren, zodat de karren met bladeren gemakkelijk naar binnen konden rijden. In de wanden van de droogschuren zitten ventilatiekleppen: bij nat weer gingen deze kleppen dicht,

Het Utrechts Landschap zorgt voor een demonstratieveldje met tabaksplanten.

bij droog weer gingen ze half of helemaal open. Via de luiken kwam verse lucht naar binnen en de warme, vochtige lucht verdween via het pannendak. Het binnenwerk van de schuur is een constructie van boomstammen, de zogenaamde 'hank', die de ruimte in vakken opdeelt. De tabaksbladeren hingen daar aan spijlen, vanaf de nok tot ongeveer anderhalve meter boven de vloer. Het drogen van de tabaksbladeren duurde vier tot zes weken, afhankelijk van het weer. Als het regenachtig was, dan werden er in de schuur kleine vuurtjes gestookt, om te voorkomen dat er schimmel en rot in de bladeren kwam. Als de tabak eindelijk droog was, werden de bladeren gebonden tot bossen. Deze bossen werden tot balen geperst en aan tabakshandelaren verkocht.

Wandeltip

Tabaksschuren kunt u bewonderen tijdens wandeling 4, 5 en 6.

Witte paleisjes in een groen decor

De Stichtse Lustwarande is de buitenplaatsengordel tussen De Bilt en Rhenen, op de zuidelijke flank van de Utrechtse Heuvelrug. Tegenwoordig haalt niemand het in zijn hoofd om zijn zomerhuisje pal naast een drukke weg te zetten, maar vroeger lag dat anders. Een rijksstraatweg was handig voor koetsen.

Het witte huis van landgoed Broekhuizen

Halverwege de negentiende eeuw bouwden rijke notabelen hun tweede huis bij voorkeur langs de rijksstraatweg tussen De Bilt en Rhenen. Aan de voet van de Utrechtse Heuvelrug woonden ze hoog en droog en ze hadden daar een prachtig uitzicht over de uiterwaarden. De weg Utrecht-Arnhem was reeds in 1818 bestraat, dus ze konden met hun koetsen goed uit de voeten. Een plekje vlakbij de weg had extra voordelen, want dan kon je vanaf je veranda het langskomende verkeer bekijken. Bovendien konden de passanten jouw kapitale landhuis goed overzien. Rijke Utrechtse zagen hun pronkjuweel het liefst op een flinke heuvel pal langs de rijksstraatweg.

Zomerverblijven

Het is niet duidelijk wie de naam 'Stichtse Lustwarande' heeft verzonnen. Wel staat vast dat deze eretitel reeds vrij vroeg in de negentiende eeuw in zwang is geraakt. De glorieperiode van de streek tussen Utrecht en Rhenen begon in 1818, na de bestrating van het oude karrenspoor aan de voet van de Utrechtse Heuvelrug. Het stukje tussen Utrecht en De Bilt was allang een keienweg en daar lagen al diverse buitenplaatsen met kaarsrechte lanen en strakke tuinen. Na de bestrating van het traject De Bilt-Zeist-Driebergen-Doorn-Leersum-Rhenen-Arnhem werd het voor rijke Utrechtse aantrekkelijk om verderop langs deze weg te gaan wonen. De notabelen vonden op de rand van de heuvelrug ideale plekken voor landhuizen en parkbossen. De voedselarme heidevelden en schrale stuifzanden kon men voor een habbekrats kopen. Op deze grond plantte men jacht- en productiebossen. De vochtige en vruchtbare uiterwaarden langs de Kromme Rijn bleven het werkterrein van veeboeren, zodat men vanuit de landhuizen een prachtig uitzicht had over

grazige weilanden.

De rijke Utrechters zorgden voor een fraaie reeks buitenplaatsen, met de rijksstraatweg als ruggengraat. Deze weg bood immers een goede verbinding met de werkterreinen en thuisbases in de grote steden. De landhuizen dienden louter als zomerverblijf; de meeste gebouwen konden niet eens worden verwarmd. Tijdens de wintermaanden woonde men in de stad.

Follies

De zomerhuizen langs de weg waren natuurlijk wel riant. De woningen waren meestal witgepleisterd, zodat deze goed contrasteerden met het omringende parkbos. Vaak zijn de huizen omringd door bijgebouwen: een portierswoning, koetshuis en oranjerie, waar 's winters vorstgevoelige kuipplanten werden gestald.

Rond de kapitale landhuizen lagen doorgaans parken in de Engelse landschapstijl, met grilige waterpartijen en bochtige wandelpaadjes. Om bezoekers te verrassen waren deze parken gestoffeerd met bijzondere bouwwerken: tempeltjes, hermitages, schijnkapellen, chalets, rotshuisjes, grotten en mausolea. Soms fungeerden deze blikvangers tevens als duiventoren of theehuisje, maar doorgaans ging het puur om het verrassingseffect. Dergelijke bouwsels worden 'follies' genoemd.

Follies vormen het 'gekkenhuis' van de architectuur. De ontwerpers gebruikten walviskaken, walvisribben, veldkeien, mos en riet, vulkanische gesteenten en andere ongewone bouwmaterialen. Ze kozen voor vreemde bouwstijlen en bij voorkeur voor rare combinaties van stijlen uit verre oorden of stijlen uit een ver verleden, dus neogotiek, neo-

classicisme, neorenaissance of exotische stijlen uit bijvoorbeeld Egypte, Turkije, Rusland, India of China.

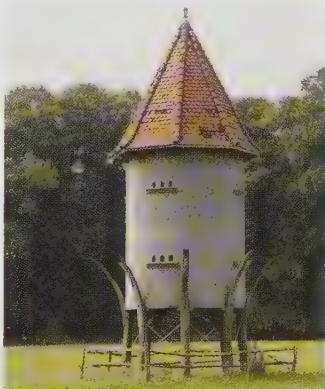
De term 'follie' mag je gerust associëren met het Engelse folly: 'dwaas'. Het gaat vaak om dwaze, bizarre, nutteloze of onzinnige bouwwerken. De kijkers weten er geen raad mee, de makers gebruiken vreemde bouwsels om hun bezoekers te verrassen.

Publiekstrekker

Honderdvijftig jaar geleden was de Stichtse Lustwarende een publiekstrekker van formaat. Als de bewoners van de Utrechtse binnenstad een dagje 'uit' wilden, reden ze de rijksstraatweg een heel eind op en neer. Het aantal buitenplaatsen bleef groeien, vooral na de aanleg van de spoorweg Utrecht-Arnhem die in 1845 gereed kwam. Rond 1900 passeerde je op het vijftiendertig kilometer tellende traject tussen Utrecht en Rhenen maar liefst honderd buitenplaatsen.

Wandeltip

Voor buitenplaatsen en de bijbehorende 'follies' zijn de wandelingen 6, 8 en 10 aan te raden.

De duiventoren van Huis Doorn rustte ooit op een kring van walvisribben.

Steenfabrieken in de uiterwaarden

De baksteenindustrie kwam tot grote bloei in de negentiende eeuw. Veel houten en lemen woningen werden vervangen door stenen huizen en de bevolking groeide explosief door een betere gezondheidszorg en hygiëne. Langs de Rijn, Waal en IJssel kwamen veel steenfabrieken, want daar was volop goede klei aanwezig. De aanvoer van hulpstoffen (kolen en zand) en de afvoer van stenen over het water was relatief goedkoop.

Omdat in de bodem van Nederland bijna geen natuursteen zit, heeft ons land een rijke geschiedenis in het bakken van stenen. Tot in de negentiende eeuw bouwde men veldovens. Deze eenvoudige ovens verschenen overal waar werd gebouwd. De Industriële Revolutie in de negentiende eeuw deed de vraag naar baksteen enorm toenemen en men bedacht betere en vooral snellere productiemethoden. Rond 1900 werd de ringoven geïntroduceerd. Met behulp van een ringoven kon men continu doorbakken, want het vuur draaide rondjes in de oven. De ringoven van steenfabriek De Blauwe Kamer in Rhenen had een lengte van 72 meter, met elf kamers aan beide zijden. Elke kamer was voorzien van een opening. Via deze kruipoot werden gedroogde stenen naar binnen gereden en na het bakken er weer uitgekruid. In het centrale deel van de oven liep over de hele lengte een grote centrale rookgang, die in verbinding stond met de 65 meter hoge schoorsteen. De stokers verrichtten hun werk

boven op de oven. Boven de oven was een ruime, met pannen gedekte overkapping, die royaal buiten de kruipooten uitstak. Aan de zijkanten op een houten zolder lagen de kolen. Door afsluitbare openingen wierpen de stokers regelmatig een schep kolen in de stookpotten en daarmee konden ze de oven reguleren en het vuur rond laten draaien. Per week verstookte men zo'n 25 ton kolen.

Hoogwatervluchtplaats

De steenfabriek De Blauwe Kamer is opgericht in 1881. Men werkte eerst met twee veldovens. Omstreeks 1918 ging men stenen bakken in een ringoven. In 1975 was de fabriek niet meer rendabel en is de baksteenproductie gestopt. Tegenwoordig is er van de fabriek niet veel meer over dan de romp van de eigenlijke oven, een schoorsteen op halve lengte, enkele vervallen gebouwen en het grote gebouw bij de parkeerplaats. Sinds 1986 heeft de overheid het beleid om de uiterwaarden tussen Arnhem en Rhenen geleidelijk om te vormen tot oever-

Een plaatje uit de oude doos: de steenfabriek zoals hij er van 1918 tot 1975 uitzag.

reservaten. Het Utrechts Landschap heeft het fabrieksterrein en de bijbehorende uiterwaard in 1987 aangekocht. In 1992 is het natuuroeverreservaat De Blauwe Kamer als eerste natuurontwikkelingsgebied langs de Nederrijn voor het publiek opengesteld. De voormalige steenfabriek speelt daarin een belangrijke rol. Want als bij hoge waterstanden in de

Nederrijn het gebied geheel volstroomt, moeten de konikpaarden en gallowayrunderen wel ergens heen kunnen. Het hooggelegen fabrieksterrein is een van de hoogwatervluchtplaatsen.

Wandeltip

Wandeling 1 doorkruist het fabrieksterrein van De Blauwe Kamer.

Van steenfabriek De Blauwe Kamer resteert de romp van de ringoven en een schoorsteen op halve lengte.

Nationaal Park Utrechtse Heuvelrug

Nederland telt twintig Nationale Parken. Met een omvang van zesduizend hectare is Nationaal Park Utrechtse Heuvelrug een van de grootste. Dankzij de status van 'Nationaal Park' kan het gebied beter worden beschermd tegen verstedelijking en versnippering.

De Verenigde Staten hebben in 1871 Yellowstone aangewezen als het eerste Nationale Park. Zweden volgde in 1909 als eerste Europese land. Nederland sloot zich in 1969 aan bij de internationale afspraken over het instellen van Nationale Parken bij grote natuurgebieden die waardevol zijn op wereldniveau. Bij de instelling van Nationale Parken is het hoofddoel de bescherming van grote natuurlijke gebieden en landschappen, met de daarin aanwezige planten en dieren. Daarnaast vormen natuureducatie, natuurgerichte recreatie en wetenschappelijk onderzoek belangrijke neven-doelen.

In alle karakteristieke Nederlandse landschappen is inmiddels een Nationaal Park aangewezen. De rijksoverheid gaf deze status in 2003 aan de Utrechtse Heuvelrug. Dit Nationaal Park is een samenwerkingsverband van particuliere landgoedeigenaren, Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten, Het Utrechts Landschap, gemeenten en de provincie Utrecht. Het park wordt bestuurd door een overlegorgaan, waarin alle eigenaren, beheerders en bestuurders zijn vertegenwoor-

digd. Deze partijen hebben een 'Beheers- en Inrichtingsplan' opgesteld, met alle plannen op het gebied van natuur, cultuurhistorie, natuurgerichte recreatie, educatie en onderzoek.

Voor het Nationaal Park is een goede samenwerking tussen alle beheerders van levensbelang. Want na de Veluwe is de Utrechtse Heuvelrug met 23.000 hectare het grootste bosgebied van Nederland en daarom is het belangrijk om dit als één geheel te beheren.

Ecoducten

Een belangrijke opdracht voor het Nationaal Park is het opheffen van barrières. Aaneengesloten natuurgebieden herbergen nu eenmaal meer planten- en diersoorten dan kleinere of versnipperde gebiedjes. Hoe groter het leefgebied, hoe groter de overlevingskansen.

De Utrechtse Heuvelrug loopt in feite van de Nederrijn bij Rhenen tot aan het Gooimeer bij Huizen. Maar dit gebied is doorsneden door talloze autowegen en spoorlijnen. De rijksweg A12 is een van de belangrijkste hindernissen, met name voor dieren. Rijkswaterstaat bouwt

Konikpaarden zorgen voor meer variatie in de vegetatie.

op dit moment aan een ecoduct bij Maarn om deze barrière op te heffen en dat maakt het mogelijk om het Nationaal Park in noordelijke richting uit te breiden. Aanvankelijk omvatte het Nationaal Park alleen het gebied ten zuiden van de A12. Het is de bedoeling dat ook het gedeelte tussen de A12 en de A28 erbij komt. In de gehele regio worden ecoducten en faunapassages aangelegd. De beheerders ruimen zo veel mogelijk rasters op, zodat de dieren niet onnodig worden gehinderd. Op sommige plaatsen zijn de verbindingen tussen de stuwwal en de uiterwaarden hersteld, bijvoorbeeld door de aanleg van een ecoduct bij de Plantage Willem III in Elst.

Via ecoducten kunnen dieren drukke autowegen passeren.

Bosreservaten

De beheerders proberen de natuurwaarden van de bossen te vergroten, met meer inheemse boomsoorten, een gevarieerde bosstructuur en een groter aandeel dood hout. Er zijn enkele bosreservaten ingesteld, waar niet wordt ingegrepen. Daar bepalen natuurlijke processen het verloop en er wordt geen hout geoogst. Elders wordt hard gewerkt aan de vergroting van het areaal heide. In de afgelopen honderd jaar is een groot deel van de hei bebost, bewust dan wel spontaan. De resterende heidesnip-pers worden nu weer met elkaar verbonden en daar worden productiebossen voor gekapt.

Grote grazers

De beheerders zetten in veel natuurgebieden schapen, paarden of runderen in. Heidevelden, stuifzanden en akkers ontwikkelen zich nu eenmaal van nature tot bos, tenzij grazers de vegetaties kort houden. Begrazing levert in de vegetatie gevarieerde patronen op. Hier en daar is het helemaal kaal, op een andere plek is de vegetatie kort, elders krijg je struwelen. Die variatie staat garant voor een grote rijkdom aan vogels, insecten en andere dieren.

1. Door de Blauwe Kamer

Wageningen

Lengte: 5 km

De Blauwe Kamer is een rivieroeverreservaat langs de Nederrijn, aan de voet van de Grebbeberg. Het was een landbouwgebied boordevol prikkeldraad toen Het Utrechts Landschap het in 1984 aankocht. In 1992 zijn de weilanden omgevormd tot natuurgebied. De zomerdijk is op twee plaatsen doorgegraven, er zijn weer geulen gegraven en de natuurlijke hoogteverschillen zijn teruggebracht. Zo kan de rivier de Blauwe Kamer binnenstromen en juist deze dynamiek gaf het rivierenlandschap in de loop der eeuwen haar karakteristieke uiterlijk.

Alle informatie op een rij

Wandeling Door de Blauwe Kamer

Lengte: 5 km

Duur: in een rustig tempo circa 1½ uur.

Start van de wandeling: bij de ingang van het rivieroeverreservaat, nabij Panoramarestaurant De Blaauwe Kamer.

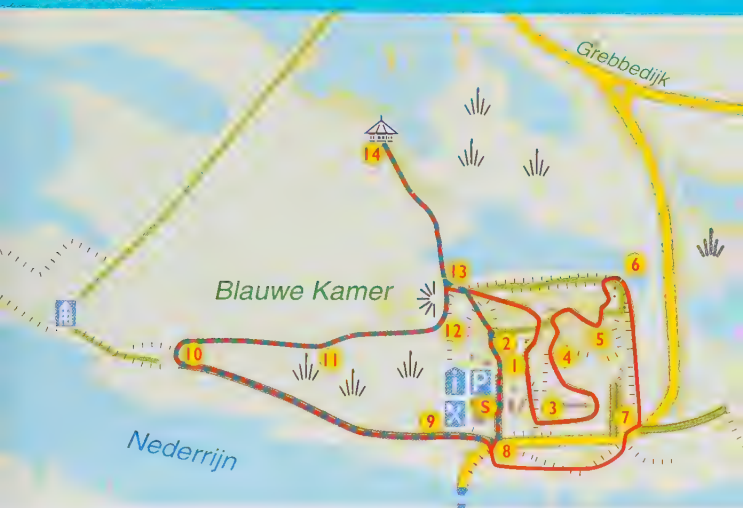
Adres: De Blaauwe Kamer 14, 6702 PA Rhenen.

OV: buslijn 50, 87 (halte: Grebbsluis).

Markering: De route combineert twee wandelroutes. Het eerste deel van de wandelroute is gemarkeerd met roodgekopte

paaltjes. Het tweede deel is gemarkeerd met lichtblauwgekopte paaltjes.

Bijzonderheden: De vogels in het gebied zijn erg gevoelig voor verstoring en daarom willen wij u vragen om niet buiten de aangegeven routes te lopen en de rustgebieden te respecteren. Wij verzoeken u de paarden en runderen met rust te laten; voeren is verboden. Het meenemen van honden is niet toegestaan. Een expositie over de Blauwe Kamer is te vinden in Informatiecentrum De Blauwe Kamer, nabij het startpunt van de wandeling.

Wat is langs de route te zien?

1. Steenfabriek

De wandeling door het rivieroe-verreservaat (120 hectare) begint op het terrein van de voormalige steenfabriek De Blauwe Kamer.

2. Spoordijk

De route voert over een dijkje, een overblijfsel van de spoordijk naar de voormalige steenfabriek. Een locomotiefje trok kiepkarretjes met klei vanuit het gebied naar de kleipersen. Het wilgenbos heeft zich ontwikkeld na de sluiting van de fabriek. Konikpaarden en gallowayrunderen doen zich graag tegoed aan de bast en jonge twijgen, zoals je kunt zien aan de knaagsporen op de stammen.

3. Ovenring en schoorsteen

De steenfabriek is in werking geweest vanaf circa 1880 tot 1975. Na de sluiting is de pannenkaf afgebroken en de 65 meter hoge schoorsteen is bijna gehalveerd. De toegangspoorten aan de noordzijde zijn dichtgemetseld, maar vleermuizen kun-

nen via kleine openingen naar binnen. Aan de zuidzijde zijn de toegangspoorten open, zodat u de langgerekte ovenring kunt bekijken. De ruimte tussen twee kruipporten werd een 'kamer' genoemd.

Hooibeestje op boerenwormkruid

4. Hoogwatervrij terrein

Van juli tot oktober floreert hier het boerenwormkruid, met knoopvormige, gele bloemen. Vroeger diende deze plant ter bestrijding van ingewandswormen. Zij is tamelijk giftig en wordt nauwelijks gegeten door

grote grazers. De zaden echter zijn 's winters zeer geliefd bij vogels, zoals putters en barm-sijzen.

5. Paddenpoel

De paddenpoel is een oude visvijver, die steeds gevuld blijft door kwelwater van de Nederrijn. Rivierwater dringt de bodem in en komt tientallen meters verderop als kwelwater weer aan de oppervlakte. In de poel leven kikkers, padden en salamanders.

6. Griendweidestrang

De dijk beschermde bij hoog water het fabrieksterrein. De

hellingen staan vol met braam-struiken, waar haagwinde door-heen slingert. U hebt hier een mooi uitzicht over de in 1991 gegraven Griendweidestrang, waarin grote karpers leven, die in de paartijd voor veel woeling in het water zorgen.

7. Tunnel onder de Veerweg

De tunnel is ooit aangelegd voor het treintje van de steenfabriek, om gemakkelijk schepen met zand en klei te kunnen lossen. Tegenwoordig fungeert het tunneltje als passage voor paarden en runderen.

8. Gierpont

De gierpont zit met een kabel via bootjes (drijvers) aan een anker vast. Vroeger werd de pont door de stroom voortbewogen, tegenwoordig is hij gemotoriseerd.

9. Meidoornheg

Langs de zomerdijk staat een heg van meidoorn. De doorns van deze struiken kunnen bescherming bieden aan opschietende bomen. Als deze zaailingen tussen de meidoorns staan, worden hun jonge loten niet opgepeuzeld door de grazers. De warme

Konikpaarden grazen rond de voormalige steenfabriek.

Het rivieroeverreservaat de Blauwe Kamer ligt aan de voet van de Grebbeberg.

zuidhelling van oeverwallen en dijken zijn geschikte groeiplaatsen voor planten die behoren tot de stroomdalflora, zoals kattendoorn, sikkelsklaver, gele morgenster en vogelmelk.

10. Zomerdijk

U staat hier aan de rand van het vogelrustgebied. De zomerkade is iets verderop over een lengte van circa tweehonderd meter afgegraven. Bij hogere waterstanden stroomt het rivierwater de Blauwe Kamer binnen en laat daar zand en klei achter.

11. Voormalige weilanden

De route voert door een terrein dat voor 1984 weiland was. Nu deze grond aan de natuur is teruggegeven, ontstaan interessante leefgebieden voor allerlei planten en dieren. De paarden en runderen zorgen voor een afwisselende structuur van kort afgegraasde en ruigere gedeelten.

12. Zachthoutooibos

Wilgen zijn goed bestand tegen overstromingen en horen thuis in het rivierengebied. Verder zijn hier zwarte populieren

aangeplant en deze zeldzame boom hoort eveneens thuis in oobossen.

13. Peilschaal

De waterstand hier kan flink variëren. Op de peilschaal zijn enkele records aangegeven. Via de loopbrug kunt u naar een vogelobservatiehut wandelen (volg de lichtblauwgekopte paaltjes).

14. Vogelkijkhut De Blauwe Kijk

Vanuit de vogelkijkhut kunt u een oude kleiput overzien, waar altijd aalscholvers, eenden en andere watervogels bivakkeren.

Aalscholver

2. Over de Grebbeberg

Rhenen

Lengte: 5 km

Vrijwel iedereen kent de Grebbeberg als het strijdtoneel tussen de Nederlanders en de Duitsers in de meidagen van 1940. Maar de gedenktekens bij de militaire erebegraafplaats zijn niet de enige monumenten op de ruim vijftig meter hoge heuvel. De provincie Utrecht heeft de Grebbeberg bestempeld als 'aardkundig monument'. De eeuwenoude ringwalburcht heeft de status van 'archeologisch monument' en Het Utrechts Landschap beheert de bijbehorende bossen sinds 1953 als 'natuurmonument'.

Alle informatie op een rij

Wandeling over de Grebbeberg

Lengte: 5 km

Duur: in een rustig tempo circa 1½ uur.

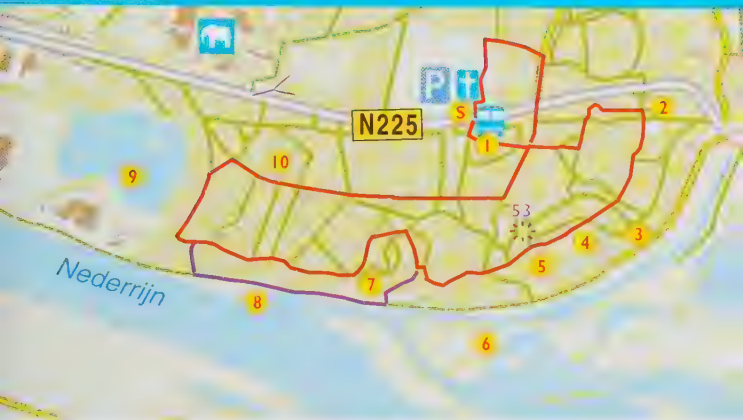
Start van de wandeling: tegenover de parkeerplaats naast het Militair Ereveld Grebbeberg, aan de weg Rhenen-Wageningen (N225).

Adres: Grebbeweg 123, 3911 AV Rhenen. **OV:** buslijn 50, 87 (halte: Militaire Begraafplaats).

Markering: De wandelroute is

gemarkeerd met witte balkjes op houten paaltjes.

Bijzonderheden: De route is grotendeels vlak, maar de alternatieve route (paarse lijn op de plattegrond) kent forse hoogteverschillen en trappen. Een expositie over de Grebbelinie en de meidagen van 1940 is te vinden in het informatiecentrum op de erebegraafplaats. Honden zijn op de Grebbeberg niet toegestaan, ook niet aangelijnd.

Wat is langs de route te zien?

1. Oorlogsmonument

Het oorlogsmonument met het gedicht van J.C. Bloem herinnert aan de gebeurtenissen van de Tweede Wereldoorlog.

2. Sneeuwsmeltwaterdal

Dit droge sneeuwsmeltwaterdal ontstond in de laatste ijstijd. Het landijs bereikte niet onze streken, maar het was hier wel zo koud dat er veel sneeuw viel. Bij het smelten van de sneeuw schuurde het stromende water

diepe geulen uit in de flanken van de Grebbeberg.

3. Rivieroeverreservaat

Vanaf het metalen platform heeft u een prachtig uitzicht over het rivieroeverreservaat de Blauwe Kamer, de uiterwaard die is teruggegeven aan de natuur. Aan de overkant van de Rijn ligt het dorp Opheusden en aan de horizon Druten, bij de Waal.

Erosiegeul op de Grebbeberg

4. Ringwalburcht

Veel wandelaars zien de half-ronde wal aan voor een verdedigingswerk uit de Tweede Wereldoorlog, maar de driehonderd meter lange wal hoort bij een 'aardfort' ofwel 'ringwalburcht', vergelijkbaar met de Duno bij Doorwerth en de zogenaamde Hunnenschans bij Uddel. Aan de buitenzijde van de drie tot vier meter hoge wal ligt een brede greppel, een lage wal, een ondiepe gracht en een tweede lage wal. Een onderzoek in 2001 wees uit dat het aardfort stamt uit de vroege middeleeuwen.

5. Koningstafel

De Koningstafel is vanouds een geliefd uitkijkpunt. Deze naam is te danken aan 'de Winterkoning', Frederik van de Palts (1596-1632), de koning van Bohemen die asiel zocht in Nederland, nadat hij slechts één jaar had geregeerd. Hij had een paleis in Rhenen. Het verhaal gaat dat de Grebbeberg zijn favoriete jachtgebied was. In de zeventiende eeuw bestond de Koningstafel uit een gemetselde sokkel met een hardstenen blad

en er stonden zes lindes bij, zo blijkt uit oude tekeningen. De huidige 'tafel' bestaat uit misbaksels van de voormalige steenfabriek De Blauwe Kamer. Er staan nog steeds vier lindes en twee stobben bij; vermoedelijk zijn deze bomen geplant als verwijzing naar de oorspronkelijke lindes.

Naast de koningstafel staan de restanten van een boswachterswoning, die hier rond 1845 is gebouwd. De kantelen op dit gebouw zijn gemaakt in opdracht van de toenmalige eigenaar, baron Von Knobelsdorff, als verwijzing naar het 'vestingverleden' van de ringwalburcht.

Eikenhakhout

6. Grift en Grebbelinie

Het zijriviertje van de Rijn aan de voet van de Grebbeberg, heet Grebbe of Grift. De volledige naam is Bisschop Davidsgrift. Grift hangt samen met graven; het is geen natuurlijke rivier. De Grebbelinie is aangelegd in de achttiende eeuw. Een sluis in de Grift moest het water in geval van nood opstuwen in de laaggelegen Gelderse Vallei. Deze Grebbesluis werd beschermd door een 'hoornwerk' (een verdedigingswerk met twee uitstaande vleugels) en drie bastions die rond 1785 zijn aangelegd.

7. Eikenhakhout

De grillige knotbomen zijn restanten van de eikenhakhoutcultuur, die hier tot 1953 is doorgegaan. De bomen werden om de acht tot twaalf jaar op kniehoogte geknot. Het geoogste hout werd gebruikt als paalhout en brandstof. De eikenbast werd verwerkt tot 'eek', een grondstof voor de leerlooierij.

8. Onderlangs

Het fiets- en wandelpad aan de voet van de Grebbeberg heet 'Onderlangs'. Hier liggen sporen van de oude trambaan Rhenen-Wageningen. De steile helling aan de zuidzijde heeft een speciaal microklimaat, waarin allerlei warmteminnende insecten en planten gedijen.

De alternatieve route voert via het Onderlangs (de paarse lijn op de plattegrond), maar deze vergt wel een pittige afdaling via een erosiegeul en uiteindelijk een fikse klim.

9. Steenfabrieken

Het zuidwestelijke deel van de Grebbeberg is afgegraven. Aan het begin van de twintigste eeuw vestigden zich hier twee kalk-

Ringwalburcht

zandsteenfabrieken: Leccius de Ridder en De Vogelenzang. Het zand van de Grebbeberg bleek zeer geschikt voor de productie van kalkzandsteen en de benodigde kalk kon gemakkelijk via de Rijn worden aangevoerd. De fabrieken zijn in 1992 respectievelijk 2001 gesloten, maar door de zandwinning is een enorm gat ontstaan, waarin zich een grote waterplas heeft gevormd.

10. Lindenlaan

In deze lange lindenlaan leerde Leentje Lotje lopen. Iets verderop gaat de lindenlaan over in een beukenlaan. Deze oost-west gesitueerde laan stamt uit een lanenstelsel dat is aangelegd aan het eind van de achttiende eeuw, om het landgoed te verfraaien. In 1832 lag de laan nog tussen akkers. De laan was vooral een statussymbool, maar was eveneens van belang voor de houtproductie.

Kamperfoelie

3. Over de Laarsenberg

Rhenen

Lengte: 5 km

De middeleeuwse betekenis van het woord 'laar' is open veld of onbebouwd land. De veertig meter hoge Laarsenberg was vroeger inderdaad niet bebost. Tot diep in negentiende eeuw waren de hellingen grotendeels begroeid met hei. Tegenwoordig is ongeveer de helft van de Laarsenberg bebost, maar naast het eikenhakhout liggen nog steeds heiderestanten en akkers. De bouwlanden worden doorsneden door steilranden, de zogenaamde 'graffen'. Een vergelijkbaar terrassenlandschap kennen we verder eigenlijk alleen uit Zuid-Limburg.

Alle informatie op een rij

Wandeling over de Laarsenberg
Lengte: 5 km

Duur: in een rustig tempo circa 1½ uur.

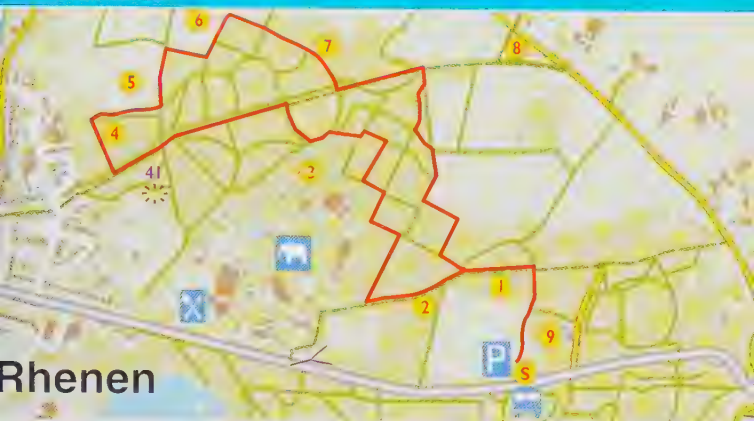
Start van de wandeling: achter de parkeerplaats naast het Militair Ereveld Grebbeberg, aan de weg Rhenen-Wageningen (N225).

Adres: Grebbeweg 123, 3911 AV Rhenen.

OV: buslijn 50, 87 (halte: Militaire Begraafplaats).

Markering: De wandelroute is gemarkeerd met rode balkjes op de houten paaltjes.

Bijzonderheden: Een expositie over de Grebbelinie en over de meidagen van 1940 is te vinden in het informatiecentrum op de erebegraafplaats. Honden mogen op de Laarsenberg los lopen. Op de overgang van bos naar akkers moeten ze aan de lijn, om zo de akkervogels te beschermen.

Rhenen

Wat is langs de route te zien?

1. Heimersteinse laan

De Heimersteinse laan is een brede laan met Amerikaanse eiken. Het is de oude hoofdas van het lanenstelsel van landgoed Heimerstein. Waarschijnlijk is de laan aangelegd rond 1850, in opdracht van baron Von Knobelsdorf, de toenmalige bewoner van Heimerstein.

2. Loopgraaf

In de mobilisatietijd van 1939/1940 is de Grebbelinie in gereedheid gebracht. Op de Laarsenberg en de Grebbeberg zijn destijds vele honderden meters loopgraaf aangelegd. De restanten zijn steeds moeilijker terug te vinden, daarom is hier met houten schotten veertig meter loopgraaf gereconstrueerd, pal naast een akker. De loopgraaf ligt op de originele plek in de 'stoplijn', de laatste linie waar de vijand in ieder geval moest worden tegengehouden.

3. Berenbos

Oplettende wandelaars zien hier geen leeuwen op de weg, wel beren. U loopt hier pal langs

het 'Berenbos' van Ouwehands Dierenpark, waar voormalige circusdieren en verwaarloosde beren worden opgevangen.

4. Eikenhakhout

Het Utrechts Landschap heeft hier weer enkele perceeltjes eikenhakhout in beheer genomen, om te laten zien hoe de exploitatie van hakhout in zijn werk gaat. Jonge eikjes laat men opgroeien tot ze een jaar of tien zijn en dan worden ze omgehakt. Op de stobbe ontstaan uitlopers, die men weer een jaar of tien laat groeien. Als dit hakhout wordt 'geoogst', ontstaan op de stobbe weer nieuwe loten, die op hun beurt tien jaar mogen groeien. Men had destijds percelen van verschillende leeftijden, zodat er altijd een gedeelte hakbaar was.

5. Engen

Een kaart uit begin 1800 toont een onbeboste Laarsenberg, maar de eerste topografische kaart uit 1852 laat zien dat aan de zuidzijde van de berg bos is gekomen, vermoedelijk eikenhakhout. Het noordelijke gedeelte bestaat dan grotendeels

Graften op de Laarsenberg

uit heide. Uit latere kaarten blijkt dat het bos is uitgebreid met hakhoutpercelen en met naaldbomen. Op het noordelijke gedeelte liggen akkers, de zogenaamde 'engen' of 'enken'. Zo is de situatie nog steeds: de 80 hectare tellende Laarsenberg bestaat voor bijna de helft uit bos, naast akkers en restjes heide.

Geniet hier van de weidse vergezichten. Links ligt de stad Rhenen, op de stuwwal van de Utrechtse Heuvelrug. In de verte ligt Veenendaal, tegen dezelfde stuwwal aan. Meer naar rechts ligt Ede, met op de achtergrond een andere stuwwal, het Veluwemassief. Tussen beide stuwwallen ligt het Binnenveld, het lage gebied van de Gelderse Vallei.

6. Graften

De aanleg van graften is een eeuwenoud middel tegen erosie. Erosie ontstaat zodra hellingen worden ontgonnen tot bouwland. Met de regen spoelt veel bodemmateriaal, zoals zand en grind, naar beneden. In de middeleeuwen begon men met het leggen van takkenbossen en het maken van lage zandwal-

De aanleg van graften is een eeuwenoud middel tegen erosie. Een takkenbos, zandwal of haag houdt het zand tegen en zo ontstaat geleidelijk een terrassenlandschap.

len in de lengterichting van de helling, met een dichte haag en soms een boom. Zo'n haag houdt het materiaal dat van de

helling komt, tegen. Bovendien houdt het wortelstelsel eveneens grond vast. Aan de onderzijde van de haag spoelt zand weg en zo ontstaan terrassen, die van elkaar worden gescheiden door steilranden ofwel 'grachten'. Een andere effectieve manier om de erosie tegen te gaan, is het ploegen van de akkers met de hoogtelijnen mee.

Militair Ereveld Grebbeberg

Reconstructie van een loopgraaf

Het Utrechts Landschap probeert de bodemerosie te beperken door zo veel mogelijk grachten en houtwallen te herstellen en door het ecologisch telen van graan, in plaats van maïs. Daarvan profiteren akkerkruiden, zoals de korenbloem, akker-viooltje en korensla. Tegelijk proberen de natuurbeschermers de scherpe overgangen van bos naar bouwland natuurlijker te maken.

7. Schaapskooi

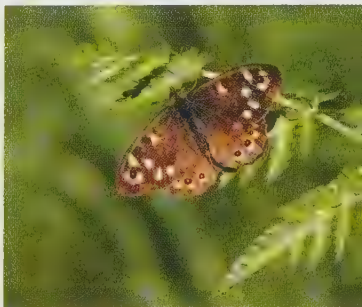
Dit deel van de Laarsenberg heet de Schaapskooi. Zeer waarschijnlijk heeft hier een schaapskooi gestaan. U kijkt hier uit over de Gelderse Vallei, richting Veenendaal.

8. Laareind

De boerderijen langs de Cunera-weg vormen een van de oudste nederzettingen in deze regio. Alle boerderijen van het Laareind liggen precies op de overgang van de Laarsenberg naar de vlakte van de Gelderse Vallei. Op de helling lagen de akkers, de vallei bood grasland voor het vee.

9. Militair Ereveld Grebbeberg

In de meidagen 1940 is op de Laarsenberg en de Grebbeberg fel gevochten. Het slecht bewapende Nederlandse leger verzette zich hier vier dagen lang tegen een bijna twintigvoudige Duitse overmacht, waarbij 382 Nederlandse militairen sneuvelen. Rond het Militair Ereveld staan diverse gedenktekens.

Het bont zandoogje vliegt vaak aan bosranden.

4. Een rondje Plantage Willem III

Elst

Lengte: 3,5 km

De Plantage Willem III is een voormalige tabaksplantage op de zuidflank van de Utrechtse Heuvelrug. Het terrein kent opmerkelijke hoogteverschillen. Het licht hellende landschap biedt markante dalen, uitgesleten door smeltende sneeuw. Dankzij de lage begroeiing van het huidige natuurgebied zijn deze dalen goed zichtbaar. Het allermooiste sneeuwsmeltwaterdal kreeg van de provincie Utrecht het etiket 'aardkundig monument'.

Alle informatie op een rij

Wandeling over Plantage Willem III

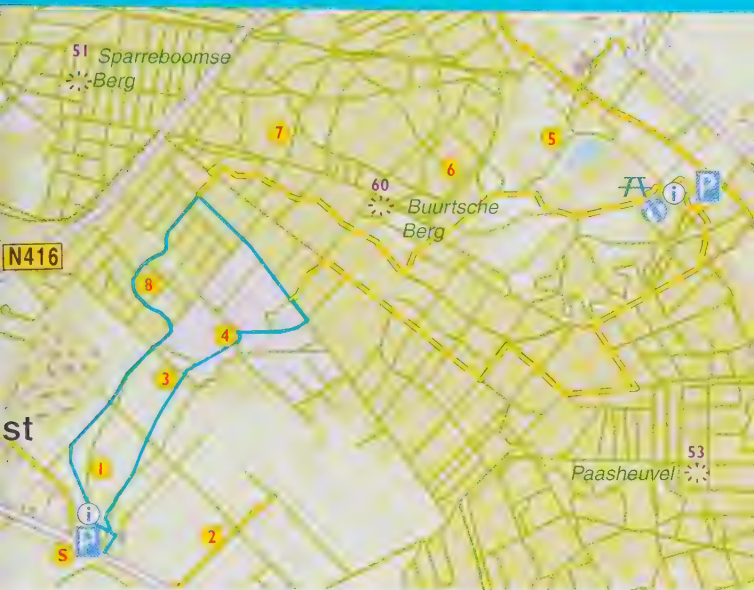
Lengte: 3,5 km (of met extra lus 8 km)

Duur: in een rustig tempo circa 1 uur (of met extra lus 2½ uur).

Start van de wandeling: vanaf de parkeerplaats Plantage Willem III, aan de Rijksstraatweg (N225) in Elst. De parkeerplaats ligt ter hoogte van het bord 'bebouwde kom', aan de oostzijde van Elst, vlakbij manege Stal de Kroon (adres: Rijksstraatweg 265, 3921 AH Elst). **OV:** buslijn 50 (halte Plantage Willem III).

Markering: De korte wandelroute is gemarkeerd met blauwgekopte paaltjes. Het loont de moeite om de wandeling uit te breiden met een nieuwe lus naar de zandgroeve Kwintelooijen (de gele routelijn op de kaart). De twee routes horen bij het wandelroutenetwerk van het Nationaal Park de Utrechtse Heuvelrug.

Bijzonderheden: Vanwege de aanwezigheid van grote grazers is het meenemen van honden niet toegestaan.

Wat is langs de route te zien?

1. Tabaksplantage

Op de warme zuidhelling van de Utrechtse Heuvelrug stichtte de familie Ruys in 1853 een tabaksplantage, die werd genoemd naar koning Willem III. De Plantage Willem III telde ooit honderd hectare en veertien tabaksschuren. Aan het begin van de twintigste eeuw was de tabaksteelt over haar hoogtepunt heen. In 1902 kwam de plantage in handen van de N.V. Cultuurmaatschappij Remmerden, die in plaats van tabak fruit ging verbouwen.

In 1964 is de plantage overgenomen door de coöperatie Cebeco, die op de akkers met een grasveredelingsbedrijf begon. In 1995 kwam de Plantage Willem III in beheer bij Het Utrechts Landschap, die het gebied teruggaf aan de natuur. Op de akkers is twee jaar onbemest rogge verbouwd om de bodem te verschrallen,

want de oorspronkelijk arme zandgrond was tientallen jaren behoorlijk bemest. In augustus 1996 is de laatste rogge geoogst en daarna kon de natuur het gebied heroveren.

Vanaf 1997 grazen konikpaarden en gallowayrunderen in het gebied, om de bosvorming tegen te gaan. Het resultaat is een mozaïek van allerlei vegetaties, met bloemrijke graslanden, heide, open zand, struwelen en bosjes.

Vuurvlinder op de struikheide

Op Plantage Willem III stonden ooit veertien tabaksschuren, nu is er nog één over.

2. Tabaksschuur

De Plantage Willem III telde ooit veertien tabaksschuren, waar de bladeren werden gedroogd en in balen geperst. Rechts van de route staat de laatst overgebleven tabaksschuur. De tabaksplantage was ooit omgeven door twee windsingels van bomen en doorsneden door een stelsel van kaarsrechte ontsluitingspaden. Resten van deze windsingels en van het padenstelsel zijn nog steeds te zien.

3. Sneeuwsmeltwaterdal

U loopt door een opvallende 'geul' in het landschap. Dit is een sneeuwsmeltwaterdal, dat is ontstaan in de laatste ijstijd. De bodem was toen permanent bevroren. Bij dooi kon het smeltwater niet in de bodem wegzakken, maar stroomde het in beekjes van de helling af, waarbij geulen werden uitgesleten omdat het smeltwater zand en grind meenam.

4. Remmerdense Heide

De Remmerdense Heide bestaat grotendeels uit struikheide, met enkele struwelen en breed

uitgegroeide vliegdennen. Op de heide leven zandhagedissen en op de heideplanten parasiteert het zeldzame klein warkruid. Om de heidevlakte uit te breiden is jong bos met lage natuurwaarden gekapt. In de omliggende bospercelen streeft Het Utrechts Landschap naar een natuurlijk bos, met inheemse soorten als vuilboom, krentenboompje, lijsterbes, inlandse eik en groveden.

Ree

Grafheuvel

5. Kwintelooijen

Kwintelooijen is een voormalige zandgroeve, die na de afgraving een recreatieve bestemming heeft gekregen. Het was ooit een productiebos. Vlak voor de Tweede Wereldoorlog zijn hier veel bomen gekapt, omdat men hout nodig had voor de Greb-belinie. Daarna is hier tot 1990 op grote schaal zand gewonnen voor de zandsteenindustrie in Rhenen. In het diepste gedeelte ontstond een waterpartij, terwijl in het midden een leembult is gespaard. Na de zandafgraving is een deel van de hellingen bebost om de erosie tegen te gaan, maar een van de steile wanden is tot geologische monument benoemd, om de natuurlijke processen zichtbaar te houden. Hier zijn forse erosiegeulen ontstaan, met waaivormige puinkegels aan de voet.

6. Landgoed de Dikkenberg

De rode beukenlaan is een restant van landgoed de Dikkenberg. Dit is een ontginningslandgoed waar aan het begin van de twintigste eeuw de heide is bebost.

7. Sparrenboomse berg

De Sparrenboomse berg is 60 meter hoog. In deze omgeving is geen spar te bekennen, de naam komt waarschijnlijk van het huis De Sparrenboom aan de Cuneraweg. De heide is hier na 1945 ingezaaid met grove den voor de houtproductie. Nu proberen de eigenaars van landgoed Prattenburg het productiebos geleidelijk om te vormen tot een meer natuurlijk bos, met selectieve dunningen en natuurlijke verjonging in plaats van kaalslag en nieuwe aanplant.

8. Grafheuvels

Op de Remmerdense heide ligt een zwerm van twaalf grafheuvels. Ze stammen uit de late bronstijd en zijn ongeveer 3000 jaar oud. In de heuvels zijn doden begraven en in een latere periode zijn ook urnen bijgezet. De grafheuvels zijn gerestoureerd door de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek en beschermd als archeologische monumenten.

Vanaf de hoogste top naar drassig kwelmoeras

5. Langs de Amerongse Bovenpolder

Amerongen

Lengte: 6 km

Voor wandelaars is het interessant om de Amerongse Bovenpolder aan het Amerongse Bos te koppelen. Een groter contrast is nauwelijks denkbaar. De heuvelrug is hoog en droog. De rivier is nat en voortdurend in beweging. Deze combinatie trekt allerlei planten en dieren. Het wandelpubliek geniet van monumenten en vergezichten.

Alle informatie op een rij

Wandeling langs de Amerongse bovenpolder

Lengte: 6 km

Duur: in een rustig tempo circa 1¼ uur.

Start van de wandeling:

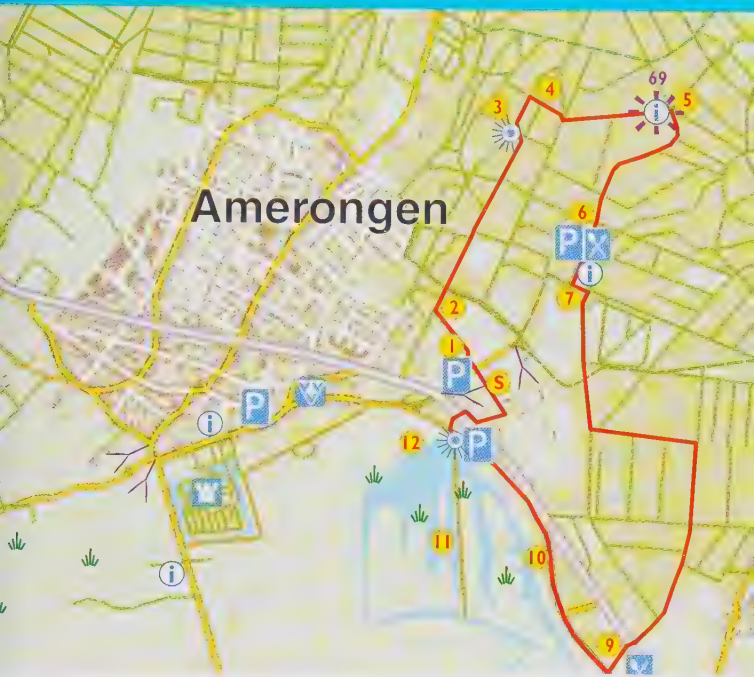
bij Informatiecentrum Tabaksschuur, Veenseweg 8, Amerongen. Parkeren bij sportcomplex de Burgwal, Veenseweg 1, 3958 ET Amerongen.

OV: buslijn 50, 81 (halte Amerongse Berg).

Markering: De wandelroute is

gemarkeerd met blauwgekopte paaltjes.

Bijzonderheden: De expositie van Het Utrechts Landschap in Informatiecentrum Tabaksschuur vertelt het verhaal over natuur, landschap en historie van de Utrechtse Heuvelrug. Geopend op woensdag, zaterdag en zondag van 13 tot 16 uur. Op de eerste anderhalve kilometer in het bos mogen honden los lopen, daarna moeten ze aan de lijn.

Wat is langs de route te zien?

1. Tabaksschuren

Rond Amerongen staan enkele gerestaureerde tabaksschuren. De warme zuidhelling van de Utrechtse Heuvelrug bleek in de zeventiende eeuw uitermate geschikt voor de teelt van tabak. De tabaksbladeren werden geplukt in juli en augustus. De 'tabakker' ofwel tabaksteler reeg de bladeren aan een stok en hing ze op in een schuur om ze te laten drogen. Als het regenachtig was, werden daar zelfs kleine vuurtjes gestookt. Zodra de tabak droog was, bond de tabakker de bladeren tot bossen en perste ze tot balen. Alle tabaksschuren in de omgeving van Amerongen zijn op dezelfde wijze gebouwd. Stevige houten staanders met een dwarsverbinding vormen samen het 'gebint'. Het aantal

Zwartgeteerde tabaksschuur

gebinten bepaalde de lengte van de schuur en dat was soms wel dertig meter. De schuren hebben openslaande deuren en ventilatiekleppen in de zijwanden, voor- en achtergevel. Het hout van de wanden is doorgaans zwart geteerd en op het dak liggen rode oud-Hollandse dakpannen.

Het kwelmoeras van de Amerongse Bovenpolder

2. Engen

Het Utrechts Landschap beheert hier enkele oude 'engen'. Op deze akkers wordt op biologische wijze graan verbouwd. Zo blijft de geschiedenis van het landschap zichtbaar, terwijl tegelijk allerlei soorten profiteren van het ecologische beheer. Tussen het graan groeien zeldzame akkerkruiden. Een deel van het gewas wordt niet geoogst en blijft staan in de winter.

Vogels, insecten en muizen eten van de zaden en schuilen tussen de planten. Het graan trekt zaadeters aan, zoals geelgors, kneu en duif. De buizerd en kerkuil jagen hier op muizen.

3. Uitzichtspunt

Vanaf hier hebt u een prachtig uitzicht over de uiterwaarden van de Nederrijn. Bij helder weer kunt u zelfs de stuw bij Wijk bij Duurstede zien.

4. Eeuwenoud dennenbos

Het oudste deel van het Amerongse Bos telt grove dennen van circa 230 jaar oud. Deze oude bomen verraden de rijke historie. Vanaf 1750 legden de kasteelheren van Amerongen op de uitgestrekte heidevelden van de Amerongse Berg een bos

aan om daar te kunnen jagen en recreëren.

5. Amerongse Berg

Het Amerongse Bos kent de grootste hoogteverschillen van de Utrechtse Heuvelrug. De hoogste top is de Amerongse Berg met zo'n 69 meter boven NAP. Twee kilometer verderop en ruim zestig meter lager liggen de uiterwaarden van de Nederrijn.

6. Grafheuvel

Rond Amerongen zijn diverse grafheuvels gevonden van meer dan 2800 jaar oud. Ze liggen op de hogere punten in het terrein en ze moeten destijds van veraf zichtbaar zijn geweest in het heidelandschap. Nabij bosrestaurant 't Berghuis is zo'n prehistorische grafheuvel gereconstrueerd.

7. De Kolom

De Kolom is een eerbetoon aan de overwinning die kroonprins Willem van Oranje in 1815 met het leger van Wellington behaalde op Napoleon, bij Quatre-Bras en Waterloo. De herdenkingszuil is opgericht door de gravin van Athlone, die verwant was aan de koninklijke

familie van Oranje-Nassau. De graven van Athlone waren eeuwenlang kasteelheren van Amerongen; in de Franse tijd was de familie uitgeweken naar Engeland.

8. Molen 't Wissel

Korenmolen 't Wissel is in beheer van Het Utrechts Landschap. De grondzeiler molen dateert uit 1855 en is in 2005 ingrijpend gerestaureerd, nadat hij jaren had stilgestaan. De molenbiotoop is verbeterd door een houtwal aan de rand van de uiterwaard af te zetten, zodat de windvang van de molen flink is verbeterd. De molen is open als de wieken draaien en de blauwe wimpel uithangt.

9. Geriefbos

Het Amerongse Bos bestond grotendeels uit eikenhakhout. Rechts van het pad ligt een 'geriefbosje' met eikenhakhout. Het is te herkennen aan de relatief dunne takken die staan op verhoudingsgewijs dikke stammen. Het hout diende als geriefhout: stelen voor gereedschap, hout voor rasters, brandhout. De bast werd gebruikt in de leerlooierij.

Molen 't Wissel

10. 'Onderlangs'

Het pad langs de steilrand heeft de toepasselijke naam 'Onder-

langs' gekregen. Voor de natuur is het overgangsgebied tussen de Utrechtse Heuvelrug en de uiterwaarden uiterst belangrijk. Dit overgangsgebied is voor de natuur van grote waarde. In het hellingbos groeit de bosanemoon en in een smalle zone langs de hoogwaterlijn staat slangenlook, een bieslookachtige wilde plant.

Lepelaar

11. Kwelmoeras

Een groot deel van de Amerongse Bovenpolder bestaat uit kwelmoeras. Dit moeras wordt gevoed door kwelwater, schoon grondwater afkomstig van de Utrechtse Heuvelrug. Daarom floreren hier bijzondere planten, zoals de dotterbloem, waterviolier en grote boterbloem. De lepelaar, grote zilverreiger en visarend vangen hun maaltje bij elkaar in het visrijke water. De plassen zijn ontstaan tijdens de natuurontwikkeling in de uiterwaard, waarbij een dik kleipakket is weggehaald.

12. Uitkijkplatform

Vanaf het uitkijkplatform hebt u een prachtig zicht op het kwelmoeras van de Amerongse Bovenpolder, op de Nederrijn, op Kasteel Amerongen (zie kijkpunt 1 van wandeling 6) en op de dorpskerk van Amerongen.

6. Rondje Amerongen

Amerongen

Lengte: 9 km

De naam Amerongen komt van 'amer', een natuurlijke waterloop. Het dorp begon tijdens de middeleeuwen flink te groeien. De mensen vestigden zich bij voorkeur op de overgangen van de heuvelrug naar de lagere gebieden. Om gewassen te telen, maakten ze op de flanken steeds meer 'engen'. Maar om deze akkers te bemesten hadden de boeren erg veel schapenkeutels en heideplaggen nodig. Pas in de afgelopen eeuwen zijn de uitgestrekte heidevelden bebost, eerst door jachtlustige kasteelheren, vervolgens door Staatsbosbeheer.

Alle informatie op een rij

Wandeling rond Amerongen

Lengte: 9 km

Duur: in een rustig tempo circa 2½ uur.

Start van de wandeling: bij de parkeerplaats van kasteel Amerongen. Adres: Drotestraat 20, 3958 BK Amerongen.

OV: buslijn 50, 81 (halte: Amerongen-Dorp). Je kunt ook starten bij Informatiecentrum

Tabaksschuur (startpunt wandeling 5).

Markering: De wandelroute is gemarkeerd met bruine balkjes op houten paaltjes.

Bijzonderheden: Deze route is eerder gepubliceerd onder de naam Godard Bentinckroute. Honden kunnen mee, maar in het Amerongse Bos alleen aangelijnd.

Wat is langs de route te zien?

1. Kasteel Amerongen

Het oorspronkelijke Kasteel Amerongen dateert uit 1286, maar deze ridderhofstad is in 1673 door de Fransen geheel verwoest. Op de oude fundamenteën is in 1680 het huidige kasteel gebouwd, in de Hollands-classicistische stijl.

De familie van Reede zwaaid hier lange tijd de scepter, gevolgd door de familie Van Athlone. In 1879 kwam het uitgebreide bezit door vererving in handen van Godard graaf van Aldenburg Bentinck, die er tot zijn dood in 1940 zou wonen. De erven Bentinck verkochten in 1976 het kasteel met inventaris en park aan de stichting Utrechtse Kastelen. Sinds 1982 wordt Kasteel Amerongen

Kasteel Amerongen

beheerd door de stichting Kasteel Amerongen. Huis en tuin zijn opengesteld voor het publiek. Het bijzondere interieur wordt bewaard zoals de laatste bewoners het achterlieten.

2. Ridderhofstad Lievendaal

De bijna vierkante gracht rechts

van het pad is een restant van de slotgracht van de ridderhofstad Lievendaal. Het gebouw is in zeventiende eeuw gesloopt door de bewoners van kasteel Amerongen die vanuit hun huis een vrij uitzicht op de Amerongse Berg wilden krijgen.

3. Tabaksschuren

Zie kijkpunt 1 van wandeling 5 op pagina 43.

Gereconstrueerde grafheuvel

4. Grafheuvel

Zie kijkpunt 6 van wandeling 5 op pagina 44.

5. Amerongse Berg

Met 69 meter is de Amerongse Berg het hoogste punt van de Utrechtse Heuvelrug, maar deze top ligt net naast de route (wandeling 5 voert wel over de top).

6. Sterrenbos

Het sterrenbos op de Amerongse Berg had oorspronkelijk de vorm van een wagenwiel. In het midden stond een eenzame eik, acht beukenlanen vormden de spaken en een cirkelvormige laan vormde de velg. Dit sterrenbos is in 1790 aangelegd door de kasteelheren van Amerongen. Het heette vroeger De Manege. De laatste oude beuken van de buitencirkel en de spaken zijn rond 1940 gekapt. Daarna is er een douglasbos van gemaakt, met slechts vier spaken. Rond

1990 zijn de douglassparren binnen de ring gekapt en is de buitencirkel opnieuw ingeplant met beuken. De acht spaken zijn in ere hersteld en de acht lanen zijn genoemd naar de omliggende dorpen. Tijdens de Nationale Boomplantdag van 2004 hebben kinderen uit deze acht plaatsen hier bomen geplant.

7. Leemkuil

De bodem van de stuwwal bevat niet alleen zand. De gletsjers hebben hier en daar leem en grind achterlaten. Hier is veel leem gewonnen, onder andere om enkele boswegen te verharderen.

8. Freulesberg

De Freulesberg is waarschijnlijk genoemd naar de zusters Maria Wilhelmina en Christina Reynira van Reede, waarvan de laatste vanaf 1844 vrouwe van Amerongen was.

De bossen in de deelgebieden Freulesberg en Honderdmorgen bestaan uit oude productiebossen met grove dennen, aangeplant rond 1880-1890 en sindsdien in beheer bij Staatsbosbeheer.

9. Zuylestein

Kasteel Zuylestein wordt in 1381 voor het eerst genoemd als een 'huys' met een hofstede. De ridderhofstad is in 1630 aangekocht door stadhouder Frederik

Portierswoning van Zuylestein

Hendrik, die er een buitenplaats van maakte voor zijn bastaardzoon Frederik van Nassau-Zuilenstein. Diens zoon Willem van Nassau-Zuylestein liet aan het eind van de zeventiende eeuw een Hollands-classicistische tuin en een omvangrijk lanenstelsel aanleggen.

Het landhuis is in maart 1945 door de Engelsen gebombardeerd en fors beschadigd. Pas in 1983 werd het huis gereconstrueerd in een zeventiende-eeuwse stijl. Van de oude gebouwen van Zuylestein zijn het poortgebouw, de orangerie, de tuinmuur en het tuinmanshuis bewaard gebleven. In 2006-2007 is met negenhonderd nieuwe eiken en beuken het oude geometrische patroon van het lanenstelsel hersteld. De route voert langs de portierswoning met de toegangspoort, niet over het landgoed zelf. Maar het landgoed is wel toegankelijk voor wandelpubliek.

10. Molen Maallust

Molen Maallust wordt beheerd door Het Utrechts Landschap. Het is de enige beltmolen in de provincie Utrecht. Hij staat op een 'belt' van 4,5 meter. De ronde stenen molen is gebouwd in 1830, ter vervanging van een oudere molen die onderdeel was van de kasteelbezittingen van Kasteel Amerongen. De molen was in bedrijf tot pakweg 1925, maar in 1938 verloor hij zijn wieken, kap en belt. De molenromp stond jaren tussen twee grote silo's van een maalbedrijf. In 2009/2010 is de molen geres taureerd, nadat hij veertig meter was verplaatst. De beltmolen kreeg een prominente plek op het kruispunt, waarbij een nieuwe zichtlijn is gecreëerd.

11. Rodenstein

Rodenstein kreeg in 2009 de

Molen Maallust

prijs voor Boerderij van het jaar, vanwege de zorgvuldige restauratie en verbouwing. De naam van deze dwarshuisboerderij verwijst naar Roodesteyn, een huis dat iets verder naar het westen heeft gestaan. De naam is een combinatie van 'roden' en 'steen'. Roden verwijst naar rooien en betekent 'ontginnen uit bos'. Het huis Roodesteyn is waarschijnlijk in de achttiende eeuw afgebroken en toen bouwde men deze boerderij. De tabaksschuur dateert uit 1808.

Porseleinzwammen groeien alleen op dood beukenhout of oude beukenbomen.

7. Rondje Leersumse plassen

Leersum

Lengte: 14 km

De Leersumse plassen zijn te danken aan turfwinning. In de ondergrond zit een waterkerende laag, een verkitte humuslaag met een dikte van enkele centimeters. Op deze laag stagneerde het regenwater en zo kreeg je veenvorming. In de zestiende eeuw is hier op grote schaal turf gewonnen en aan het eind van de negentiende eeuw nog eens op kleine schaal. Het nabijgelegen Breeveen was eeuwenlang het werkterrein van schaapherders en de bijbehorende kuddes. Dit gebied is stukken droger en de grondwaterstand is nu zo diep gezakt dat het moeite kost om grazers van drinkwater te voorzien.

Alle informatie op een rij

Wandeling rond de Leersumse plassen

Lengte: 14 km

Duur: in een rustig tempo circa 3½ uur.

Start van de wandeling: bij de parkeerplaats langs de Utrechtse Baan, dat is een zijweg van de weg Leersum – Maarsbergen (N226). **OV:** buslijn 50, 81 (halte Donderberg). Je kunt ook starten bij de veldschuur van Staatsbosbeheer (nabij kijkpunt 11). Adres: Maarsbergseweg 18a, 3956 KW Leersum.

Markering: De route is gemarkeerd met bruine balkjes op houten paaltjes.

Bijzonderheden: Tijdens het broedseizoen (15 maart – 15 juni) zijn de wandelpaden rond de Leersumse plassen afgesloten. Je kunt dan wel de route lopen, maar niet dichtbij het water komen. De tombe van Nellesteyn is op zondagmiddag te bezichtigen. Honden kunnen mee, maar in Breeveen en het Leersumse veld alleen aangelijnd.

Wat is langs de route te zien?

1. Tombe Van Nellesteyn

Op de Donderberg staat een veertien meter hoge uitkijktoren, in 1818 gebouwd door de landschapsarchitect J.D. Zocher junior, in opdracht van C.J. van Nellesteyn. Deze toren was destijds een belangrijk onderdeel van het landgoed Broekhuizen van de familie Van Nellesteyn, want hij stond aan het eind van een kilometers lange zichtlijn vanuit het

landhuis. Het gebouw is tegelijk een mausoleum: onder de toren is de grafkelder van de familie Van Nellesteyn. Aan de voet van de toren ligt een kleine begraafplaats, waar tussen 1828 en 1898 tachtig mensen zijn begraven.

2. Uilentoren

De uitkijktoren van landgoed Lombok dateert uit 1904/1905. Deurwaarder H.G. van Dam

Uilentoren Lombok

kocht destijds bij Leersum grote stukken heide op. Hij liet ze bebossen om er een openbaar park van te maken. Hij verfraaide landgoed Lombok met een uitkijktorentje, de 'Pyramide Lombok'. Dankzij de vier uilen op de transen werd de folie later Uilentoren genoemd. Er zaten duivengaten in, deze zijn lang geleden dichtgemetseld.

3. Zandwinkuil

De diepe kuil langs de route is geen natuurverschijnsel, maar mensenwerk. De inwoners van Leersum hebben hier zand en grind gewonnen.

4. Breeveen

Het Utrechts Landschap beheert het Breeveen, een van de mooiste heideterreinen in de provincie Utrecht. Hier floreren zowel de struikheide als de vochtminnende dopheide. Om de vergrassing en het dichtgroeien van de heide te voorkomen, wordt het gebied jaarrond begraaasd met Piëmontese koeien, Italiaanse bergkoeien die meer aankunnen dan onze boerderijdieren. Regelmatig worden stukjes heide geplagd, zodat jonge heidestruik-

jes weer een kans krijgen. Vroeger was het Breeveen veel vochtiger dan nu, het grondwaterpeil is flink gezakt. Daarom heeft Het Utrechts Landschap een poel gegraven waar reeën, vossen en andere dieren kunnen drinken.

5. Heulweg

De Heulweg is een oude handelsroute.

6. Heideherstel

Hier is op grote schaal naaldbos gekapt om heide terug te krijgen. Elders maakt Staatsbosbeheer in naaldbos open plekken om loofbomen terug te brengen. Alleen naaldbos De Heul (ten noorden van de Leersumse plassen) is bosreservaat en wordt volledig met rust gelaten.

7. Graanakkers

In het natuurgebied liggen enkele akkers, waar op biologische wijze rogge en haver worden geteeld. In het verleden zijn er altijd akkers geweest en daarom wil Staatsbosbeheer ze vanuit natuur- en cultuurhistorisch oogpunt handhaven. Aan de randen wordt het graan bewust dun gezaaid, zodat daar de ouderwetse akkerkruiden veel kansen krijgen.

8. Leersumse plassen

De Leersumse plassen zijn te danken aan turfstekers, die hier

Leersumse plassen

Drinkpoel in Breeveen

in de zestiende eeuw een veenpakket hebben afgegraven zodat een drassige heide overbleef. Het resterende veen is in de periode 1885-1911 weggebaggerd, waarbij drie forse plassen zijn ontstaan. De route voert niet pal langs het water, maar buiten het broedseizoen kunnen wandelaars via zijpaadjes wel vlakbij de plassen komen. Dwars door de plassen lopen twee smalle kades, paadjes die de turfstekers intact lieten om de turven gemakkelijk te kunnen afvoeren.

In een kring rond de plas staan dode berken. Deze bomen zijn verdronken tijdens natte periodes, waarin de vlakte rond de plas lange tijd blank stond.

9. Vogelkijkhut

Vanuit de vogelkijkhut kunt u uitkijken over de Leersumse plassen. U kunt hier de dodaars horen en zien.

10. Recreatieplas

De laatste eigenaren van een nabijgelegen landgoed hebben van deze turfwinplas een privé-recreatieplas gemaakt, met een zwembad, eiland en theehuis. De rododendrons op de oevers her-

inneren nog aan deze periode.

11. Drinkplaats

In het bos ligt een kleine waterpoel waar u kunt zien hoe diep de grondwaterspiegel nu ligt (loop na de oversteek van het heideveldje een stukje over het fietspad het bos in, kijk rechts). De poel is waarschijnlijk ooit gegraven als drinkplaats voor schapen.

12. Grafheuvels

In het bos links van het pad liggen enkele lage grafheuvels, circa tien meter in doorsnede.

13. Darthuizerpoort

De N266 loopt via het smeltwaterdal van de Darthuizerpoort. Zie kijkpunt 6 van wandelroute 8 op pagina 57.

De platbuik is een algemene libellensoort.

8. Dartheide en Broekhuizen

Leersum

Lengte: 14 km

Op de zuidflank van de Utrechtse Heuvelrug domineren landgoederen en buitenplaatsen. Maar de oude glorie is lang niet overal bewaard gebleven. Op de ene plek zie je slechts de schamele restanten van een park. Elders wordt het monumentale gebouw nog steeds omringd door een stijlvol en prima onderhouden park.

Alle informatie op een rij

Wandeling over Dartheide en Broekhuizen

Lengte: 14 km

Duur: in een rustig tempo circa 3½ uur.

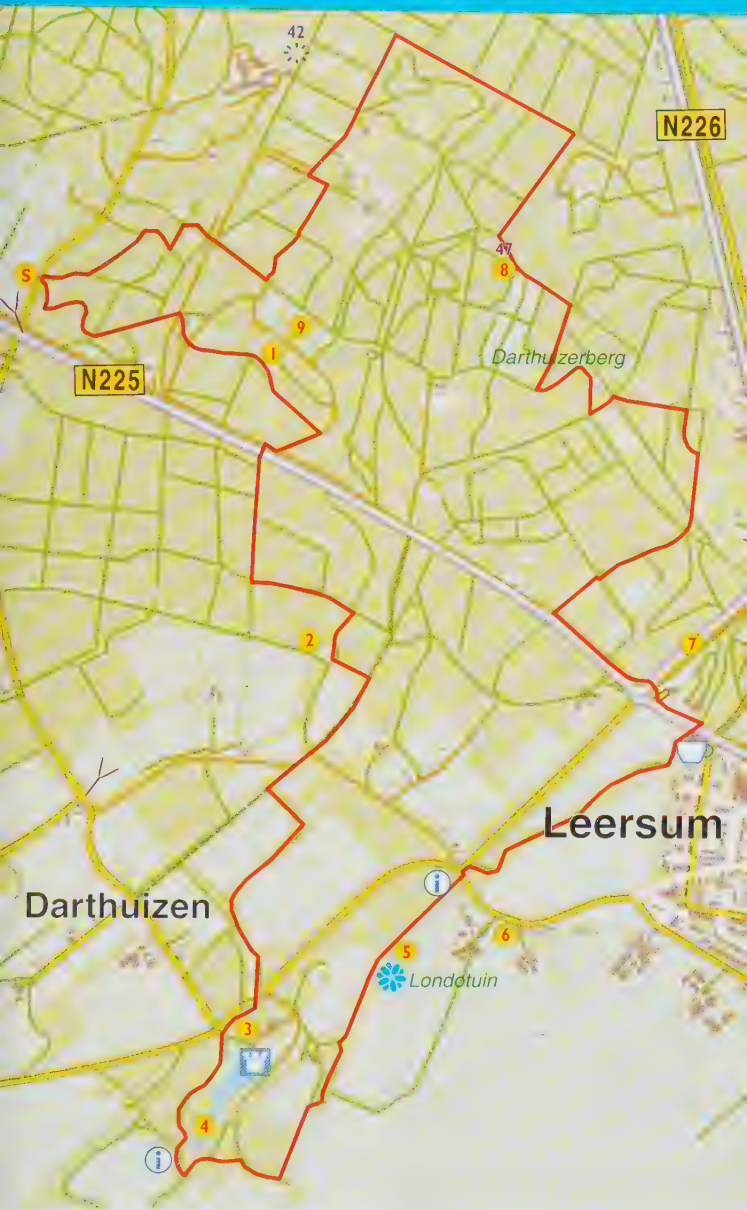
Start van de wandeling: bij de parkeerplaats van de Groene Entree Hoogstraat. Dit wandelrouteknooppunt ligt aan het begin van de Hoogstraat, pal naast de weg Leersum-Doorn

(N225). **OV:** buslijn 50, 81 (halte Hoogstraat).

Markering: De route is gemarkeerd met blauwe balkjes op houten paaltjes.

Bijzonderheden: Honden zijn welkom, mits aangelijnd.

De Londotuin op landgoed Broekhuizen is slechts beperkt opengesteld (www.dorpennatuur.nl)

Wat is langs de route te zien?

1. Landgoed Darthuizerberg

De familie Van Nellesteyn liet in 1820 op de Darthuizerberg een villa bouwen, Nieuw Broekhuizen, omringd door een Engelse

landschapstuin. De villa deed dienst als jachthuis en zag er uit als een chalet, vandaar dat het al snel 'het Zwitserse huis' heette. In 1873 werd de villa

De duiventoren van Schevikhoven

omgebouwd tot herberg en deze uitspanning was een populair reisdoel voor een dagje uit.

Vanaf 1880 is het landgoed geleidelijk bebost. Begin 1900 werd de herberg afgebroken. De nieuwe eigenaar bouwde een neorenaissance-villa en maakte een grote tuin met een tennisbaan, een doolhof, een theekoepel en een hertendrinkplaats. Op een steil pad van het landgoed kwam de eerste Nederlandse kunstsibaan op kokosmatten en deze skibaan functioneerde tot 1940.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog raakte het huis in verval. In 1966 kocht de AMRO-bank het landgoed om er een opleidingscentrum te bouwen. Het huis werd gesloopt en al het materiaal is afgevoerd. De bank verspeelde met de sloop echter onbedoeld het recht op herbouw.

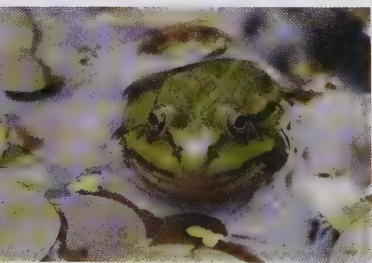
In 1975 kreeg de Darthuizerberg de status van natuurgebied en Staatsbosbeheer werd de nieuwe eigenaar. Sindsdien is het landgoedpark weer toegankelijk voor het publiek. In 2008 is het deels gerestaureerd, omdat het bos het park overwoekerde. Op de plek van het landhuis staat nu een zonnewijzer. Vanuit het huis keek men naar het Kromme Rijngebied en ook deze zichtlijn is terug gebracht.

2. Darthuizen

Darthuizen is een afwisselend landgoed met gemengd bos, weiland en landbouwgrond. De naam Darthuizen stamt al uit de middeleeuwen en betekent waarschijnlijk 'daar waar de herten komen'. Het landgoed kreeg pas in 1917 de naam van de nederzetting Darthuizen. Het gebied is toegankelijk op wegen en paden, met uitzondering van het huis en de directe omgeving van het huis, dat particulier bezit is.

3. Huis Broekhuizen

De ridderhofstad Broekhuizen stamt uit de veertiende eeuw. In 1792 kwam het gebied in handen van de steenrijke Jan van Nellesteyn die het gehele kasteel liet afbreken en architect Berkman

Groene kikker

een neoklassiek huis liet bouwen. Tussen 1794 en 1820 liet hij een landgoedpark aanleggen door de destijds toonaangevende landschapsarchitecten J.G. Michael, zijn schoonzoon J.D. Zocher en diens zoon J.D. Zocher jr. In 1825 mocht de architect Ziesenis het huis vergroten. In 1906 is het pand bij een brand totaal verwoest. Wat er nu staat, is een betonnen kopie van het ontwerp van Ziesenis. De gebouwen zijn particulier bezit en niet toegankelijk. Maar lopend over het landgoed krijgen wandelaars regelmatig zicht op het monumentale huis.

4. Landgoedpark

Het park van landgoed Broekhuizen is een schoolvoorbeeld van de Engelse landschapsstijl, met kronkelpaadjes, gazons en slingervijvers. Het park lijkt veel groter dan het is dankzij de lange zichtlijnen naar omliggende boerderijen.

5. Londotuin

Pal naast het landgoed Broekhuizen ligt de Londotuin, genoemd naar een oud-medewerker van het Rijksinstituut voor Natuurbeheer (RIN) dat tientallen jaren op Broekhuizen was gevestigd. Ger Londo heeft hier een soortenrijke heemtuin ingericht. De ecologisch beheerde natuurtuin is beperkt opengesteld.

6. Schevikhoven

Schevikhoven is tegenwoordig een boerderij, maar aanvankelijk was het een kasteeltje dat afwisselend bij Broekhuizen of Zuylestein hoorde. De oudste gebouwen dateren uit de veertiende eeuw, de dwarsboerderij uit de zeventiende eeuw. De status valt af te lezen aan de opvallende duiventoren, vroeger mocht alleen de adel duiven houden.

7. Darthuizerpoort

De Darthuizerberg is 47 meter hoog en de nabijgelegen Zuilensteinse berg is 52 meter hoog. Het ijssmeltwaterdal van de Darthuizerpoort is vrij vlak, vergeleken met de heuvels aan weerszijden. Daarom is het logisch dat juist daar vanouds een weg doorheen gaat. De hoogteverschillen naast de weg zijn enorm. Het verschil tussen het laagste en het hoogste punt van de Darthuizerpoort is veertig meter over een afstand van slechts driehonderd meter.

8. Dartheide

Het Utrechts Landschap beheert 53 hectare bos op de Darthuizerberg. De naam 'Dartheide' is een samentrekking van de naam van de nabijgelegen buurtschap Darthuizen en de uitgestrekte heidevelden die hier vroeger lagen. Het gebied omvat enkele jongere bossen en oud dennenbos met een rijke ondergroei. Opvallend is het voorkomen van de Pontische rododendron die zich hier goed weet te handhaven en zich zelfs uitzaait.

Dartheide

8. Lindenlaan

De lanen herinneren aan het oude park van landgoed Darthuizerberg. Hier lagen ooit tennisvelden tussen lindenlanen.

9. Hoogtepunten Kaapse bossen

Doorn

Lengte: 12 km

Het letterlijke hoogtepunt van deze wandelroute is de 25,6 meter hoge uitkijktoren die Natuurmonumenten in de Kaapse bossen heeft neergezet. Maar voor dagrecreanten is het zandige Doornse Gat ideaal, terwijl de koffie nergens zo lekker smaakt als in restaurant Helenaheuvel. Voor de liefhebbers van symmetrische patronen is landgoed Ruitenbergh uitermate geschikt en voor de langste beukenlaan kun je altijd naar Sandenburg.

Alle informatie op een rij

Wandeling door de Kaapse bossen

Lengte: 12 km

Duur: in een rustig tempo circa 3 uur.

Start van de wandeling: bij de parkeerplaats van de Groene Entree Doornse Gat, langs de weg Doorn-Leersum (N225).

Adres: Leersumse straatweg naast nummer 11, 3941 ML Doorn. **OV:** buslijn 50,81 (halte

Sonora). Je kunt ook starten vanaf de parkeerplaats bij restaurant Helenaheuvel. **Adres:** St. Helenalaan 2, 3941 EH Doorn. **Markering:** De route is gemarkeerd met blauwe balkjes op houten paaltjes.

Bijzonderheden: Landgoed De Ruitenbergh is deels particulier bezit en is niet toegankelijk. Honden kunnen mee, maar in de Kaapse bossen alleen aangelijnd.

Wat is langs de route te zien?

1. Doornse Gat

Het Doornse Gat is een voormalige zandafgraving. Aan het begin van de twintigste eeuw is hier grind en zand gewonnen. Er heeft een zandsteenfabriekje gestaan. Na de ontzanding heeft het Recreatieschap Midden-Nederland de zandwininput ingericht als recreatieterrein, met een lange zandhelling als meest uitdagende speelterrein. Maar dat betekent niet dat de natuur hier volledig is verdreven. Op de zandige stukjes leven nog steeds zandhagedissen.

2. Landgoed De Ruitenbergh

De Ruitenbergh is een heuvel van 58 meter hoog. Landgoed De Ruitenbergh is aangelegd tussen 1917 en 1923 door de landschapsarchitect P.H. Watzel, die

voor een unieke terrassentuin zorgde. Vanwege de hoge en droge ligging werd voor de tuin een speciale pompinstallatie gebouwd.

De terrassen het dichtst bij de villa zijn niet vrij toegankelijk, maar vanaf de wandelpaden zijn ze wel te overzien. Het huidige woonhuis is veel kleiner dan het

Recreatieterrein Doornse Gat

De lange laan van Sandenburg

oorspronkelijke huis dat tijdens de Tweede Wereldoorlog grotendeels is verwoest. Het is toen gebombardeerd omdat de Duitse veiligheidsdienst hier zat.

3. Poortgebouw

De ingang van landgoed De Ruitenberg is aan de westzijde, langs de Maarsbergse weg. Daar staan twee huizen met daartussen een bijzondere poort en een torentje. Dit gebouw is ontworpen volgens de principes van de Delftse school. De architecten van deze stroming vonden dat je aan een gebouw direct moest kunnen zien wat het was. Het loont de moeite om even van de wandelroute af te wijken om het poortgebouw te bewonderen.

In de Kaapse bossen staat een uitkijktoren van ruim 25 meter hoog.

4. Kaapse bossen

‘Kaap’ is een oud Nederlands woord voor uitzichtspunt. De huidige uitkijktoren is gebouwd in 2006 en is 25,5 meter hoog. Zijn voorganger was een houten uitkijktoren met een hoogte van 19 meter, gebouwd in 1991 op de plek waar vroeger een ijzeren kaap stond.

Het verhaal gaat dat de naam ‘Kaapse bossen’ is te danken aan de familie Swellengrebel, die zich in 1752 in Doorn vestigde. Hendrik Swellengrebel werkte veertig jaar voor de VOC, waarvan twaalf jaar als gouverneur van de Kaapkolonie in Zuid-Afrika. De familie vond dat het landgoed erg leek op het landschap rond de Kaapkolonie. Het golvende reliëf herinnerde hen aan het Clasenbosch dat van hun tantes was. Het landgoed telde destijds vooral heidevelden en zandverstuivingen, met een smalle strook loofbos aan de westrand en de zuidrand. De familie Swellengrebel werd opgevolgd door de familie Van der Lee, die vanaf 1850 op grote schaal bos liet aanplanten. Door de aanleg van lanen en kronkelpaadjes werd het gebied voor wandelaars aantrekkelijk gemaakt. De familie Van der Lee plaatste eveneens attracties als een uitkijktoren, een stenen tafel en de Doornse kei op een sokkel. Tegen een kleine vergoeding mocht je alles bekijken. Nu mag iedereen gratis klimmen. Bij helder weer kunt u Utrecht, Hilversum en Amersfoort zien liggen.

5. Helenaheuvel

Het theehuis op de St. Helenaheuvel dateert uit de jaren dertig. De theeschenkerij staat op een heuvel, met een prachtig uitzicht over het restant van een heideveld en een zandver-

Uitzicht vanuit restaurant Helenaheuvel

stuiving. Het verhaal gaat dat Hendrik Swellengrebel de heuvel heeft vernoemd naar zijn dochter Helena.

Hagedis

6. Remise

De naam 'remise' herinnert aan het tramverleden. Over de Postweg reed vroeger de tram van Utrecht naar Rhenen. De zes huisjes van de remise deden ooit dienst als conducteurskamer, kolenopslag, personeelskamer en woningen. In 1945 verwoeste een bom de tramrails en dat betekende het eind van de tramdienst.

7. Sandenburg

Sandenburg is een smalle strook bos, die ligt tussen de provinciale weg Doorn - Leersum (N225) en de oude Postweg. Dit

bos hoorde vroeger bij landgoed Sandenburg, waarvan het kasteel aan de Langbroekerwetering staat. Baron Van Lynden van Sandenburg, de toenmalige eigenaar, besloot in 1975 een strook bos te verkopen aan Het Utrechts Landschap.

Sandenburg bestaat uit weinig gevarieerd naaldbos met brede beukenlanen. Het Utrechts Landschap is bezig om het naaldbos geleidelijk om te vormen tot loofbos. Sandenburg ligt in de zone tussen de stuwwal en het rivierengebied, met overgangen van hoog naar laag, droog naar nat, voedselarm naar voedselrijk, zand naar klei. Daarom vormt het natuurreservaat een belangrijke ecologische schakel.

De rode vliegenzwam groeit vaak onder berkenbomen.

10. Rondje Doorn

Doorn

Lengte: 14 km

Een rondje Doorn betekent een wandeling langs en door landgoederen. Huis Doorn, landgoed Moersbergen, Beukenrode en Hoog Moersbergen passeren de revue. De hei bij de Helenaheuvel en de Kaapse bossen maken de tocht compleet.

Alle informatie op een rij

Wandeling rond Doorn

Lengte: 14 km

Duur: in een rustig tempo circa 3½ uur.

Start van de wandeling: bij de Groene Entree Centrum Doorn, Adres: Kerkplein 4, 3941 HV Doorn.

OV: buslijn 50, 81 (halte postkantoor). Je kunt ook starten vanaf de parkeerplaats bij restaurant Helenaheuvel. **Adres:** St. Helena-laan 2, 3941 EH Doorn.

Markering: De route is gemarkeerd met bruine balkjes op houten paaltjes.

Bijzonderheden: De directe omgeving van huis Moersbergen is niet toegankelijk en datzelfde geldt voor Beukenrode. Huis Doorn is een museum en is wel te bezichtigen (zie www.huisdoorn.nl). Honden kunnen mee, maar in Hoog Moersbergen alleen aangelijnd.

Wat is langs de route te zien?

1. Huis Doorn

Het oudste gedeelte van huis Doorn stamt uit het einde van de dertiende eeuw en in 1536 kreeg het omgrachte kasteel de status van ridderhofstad. Rond 1720 kreeg huis Doorn een formele tuinaanleg met een centrale as over de huidige Dorpsstraat en twee parkbossen aan weerszijden van deze as. In 1796 werd huis Doorn verbouwd tot een neoclassicistisch buitenhuis, terwijl het park tussen 1796 en 1875 geleidelijk werd omgezet in een Engels landschapspark, met een slingervijver en kronkelpadjes door de bossen. Huis Doorn dankt zijn bekendheid vooral aan keizer Wilhelm

II, die na de Eerste Wereldoorlog uit Duitsland werd verbannen en die van 1920 tot 1941 hier woonde. Negenenvijftig wagons waren nodig om de inventaris van zijn paleizen in Berlijn en Potsdam over te brengen naar huis Doorn. Hij verplaatste de toegang van de noordkant naar de oostzijde (Langbroekerweg) en liet daar een poortgebouw verrijzen. Na zijn dood in 1941 is Wilhelm II bijgezet in een mausoleum in het park. Het huidige landgoed is veel kleiner dan het ooit was. De wandelroute loopt niet door het park, maar er vlak langs, waarbij wandelaars wel mooi zicht krijgen op de gebouwen.

Kasteel Moersbergen

2. Landgoed Moersbergen

Landgoed Moersbergen ligt op de overgang van de Utrechtse Heuvelrug naar het Kromme Rijngebied. De naam wijst op een drassige oorsprong (moer = veen). Het kasteel kreeg in 1539 de status van ridderhofstad en ondanks de latere verbouwingen heeft het hoofdgebouw nog steeds een middeleeuws uiterlijk. In het midden van de achttiende eeuw was het landgoed op z'n grootst, ongeveer 750 hectare. De baronnen d'Ablaing Van Giessenburg en de heren van Moersbergen hebben zich actief met bosbouw beziggehouden. Op Moersbergen staan nog Weymouthdenen en Europese lariksen die door graaf d'Ablaing zijn geplant. In 1962 schonk de toenmalige eigenaar J.A.W. Luden het kasteel met de bijbehorende gronden aan Het Utrechts Landschap. Door de afwisseling van open weiden en gesloten bos heeft het gebied een hoge natuurwaarde. De tuin en het park van Moersbergen zijn regelmatig aangepast aan de heersende mode. Daarom kun je nu elementen uit verschillende stijlen terugvinden. De buitengracht van het middel-

eeuwse kasteel is deels bewaard gebleven. Uit de classicistische tuin resteren de kaarsrechte hoofdlaan en enkele zichtassen. Na de ingrijpende verbouwing van 1824/1825 in opdracht van Johan Daniel d'Ablaing kreeg Moersbergen een park in de Engelse landschapsstijl, met kronkelpaden en een grillige vijver. Aan dit landschapspark is sindsdien weinig veranderd. Het beheer van Het Utrechts Landschap richt zich vooral op de instandhouding van het landgoedkarakter. Tegelijk worden bospercelen die in het verleden zijn aangeplant als productiebos, geleidelijk omgevormd naar een natuurlijker, gevarieerder bos. De monotone, gelijkjarige opstanden van exoten worden vervangen door bossen met inheemse soorten, ongelijkjarige bomen en een groot aandeel dood hout.

3. Landgoed Beukenrode

Op het terrein van het huidige Beukenrode liet J.D.C.C.W. d'Ablaing, eigenaar van kasteel Moersbergen, rond 1820 een zomerhuis bouwen, het 'Waran-dehuis'. Het bijbehorende park kreeg een slingervijver en een

beukenlaan. In 1860 werd dit huis met de omliggende gronden verkocht aan K.J.F.C. Kneppelhout, de eigenaar van Sterkenburg. Hij brak het huis af en liet een nieuw huis bouwen, dat de naam Nieuw-Sterkenburg kreeg. In het park liet Kneppelhout een oranjerie, een koetshuis, een tuinmanswoning en een kinderspeelhuisje bouwen. In 1908 kreeg het landgoed een nieuwe eigenaar en weer een nieuwe naam: Beukenrode. Het landhuis is tegenwoordig in gebruik als kantoor.

Huis Beukenrode

4. Park Beukenrode

Het park van Beukenrode is een rijksmonument. Waarschijnlijk is het grote parkbos met de slingerpaden ontworpen door Hendrik Copijn, in opdracht van Kneppelhout. De route voert via slingerpaadjes, met rododendrons aan weerszijden, naar een vijver.

5. Landgoed het Heihuis

De route voert langs landgoed het Heihuis, een gebied van 207 hectare gemengd bos en landbouwgrond. Het fors glooiende terrein is particulier eigendom.

6. Hoog Moersbergen

Hoog Moersbergen hoorde vroeger bij Moersbergen, maar de sterke groei van het dorp Doorn in de tweede helft van de negentiende eeuw heeft dit

Meikever

landgoed in tweeën geknipt. Hoog Moersbergen kreeg rond 1900 een eigen landhuis, maar dat is in 1935 alweer afgebroken. Alleen het lanenstelsel en een bosje met acacia's en taxussen herinnert nog aan de oude buitenplaats. Hoog Moersbergen bestaat grotendeels uit jong bos van eiken en berken. De bomen zijn niet aangeplant, het is een natuurlijke opslag.

7. Helenaheuvel

Zie kijkpunt 4 van wandeling 9 op pagina 60.

8. Maartenskerk

De oudste deel van de Maartenskerk dateert van 1180. De bakstenen toren is gebouwd in 1250 en in de vijftiende eeuw is het gotische koor toegevoegd. Het portaaltje in de noordmuur wordt een 'Noormannenpoortje' genoemd.

Gaai

Toeristische tips

Het Nationaal Park Utrechtse Heuvelrug biedt natuurlijk veel meer wandelmogelijkheden dan we in dit routeboekje kunnen opnemen. Op deze pagina's geven we enkele wandelsuggesties voor deze regio, plus een overzicht van bezoekerscentra, musea en andere bezienswaardigheden.

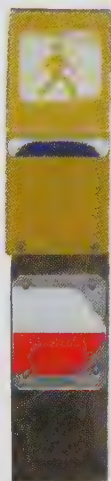
Wandeltips

Het Nationaal Park Utrechtse Heuvelrug krijgt een compleet wandelroutenetwerk. De doorgaande route Doorn-Rhenen is nog in de maak, maar de meeste rondwandelingen zijn reeds gemarkeerd. Voor deze routes zijn groene entrees en poorten gecreëerd, bij de parkeerplaats Helenaheuvel, Doornse Gat, Kaapse bossen, Hoogstraat, Utrechtse baan en Amerongen. Zie www.recreatie-middennederland.nl/routes

De flanken van de Utrechtse Heuvelrug kun je verkennen met klompenpaden, die deels over boerenland voeren. De Laarserberg bij Rhenen kun je verkennen met het Grift- en Graftenpad (13,5 km), landgoed Zuylestein bij Amerongen met het Cotlandenpad (9 km), landgoed Broekhuizen bij Leersum met het Overlangbroeksepad (10-11 km), landgoed Sandenburg bij Doorn met het Gerrit Achterbergpad (11 km). Een overzicht van alle klompenpaden is te vinden op www.klompenpaden.nl

Over de Utrechtse Heuvelrug zijn twee lange-afstandwan-

delpaden (LAW's) uitgezet. Het Trekvogelpad (380 km) voert via de bezittingen van Het Utrechts Landschap in het Amerongse Bos, de Plantage Willem III en de Grebbeberg. Het Utrechtpad (162 km) verkent eveneens een groot deel van het Nationaal Park, met name het Breeveen en het Amerongse Bos. Met de NS-route Elsterberg (Rhenen-Veenendaal-West, 17,5 km) kun je naar de Laarserberg en Plantage Willem III. Een overzicht van alle LAW's is te vinden op www.wandelnet.nl

Bezoekerscentra

Het Utrechts Landschap heeft in deze regio twee bezoekerscentra:

- Informatiecentrum De Blauwe Kamer, Blaauwe Kamer 14, 6702 PA Wageningen. Geopend: di. t/m do. 14-16 uur, vr. t/m zon. 13-16 uur.
- Informatiecentrum Tabaksschuur Amerongen, Veenseweg 8, 3958 ET Amerongen. Geopend: wo., zat. en zon. 13-16 uur. Parkeren bij sportcomplex de Burgwal, Veenseweg 1, 3958 ET Amerongen.

Vogelobservatieplekken

- Vogelkijkhutten zijn te vinden in De Blauwe Kamer (zie wandeling 1) en in het Leersumse veld (zie wandeling 7).
- In de Elster Buitenwaard (bij wandeling 4) staat een vogelscherm. Deze vogelobservatiepost is te vinden door bij de parkeerplaats van Plantage Willem III de provinciale weg over te steken en de buitenwaard in te wandelen.

Molens

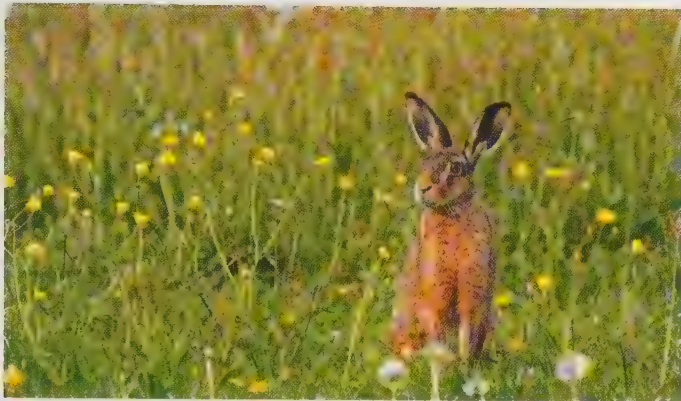
- Molen 't Wissel, De Oude Weg 8, 3922 GB Elst. Geopend: in principe elke zaterdag.
- Molen Maallust, Molenstraat 17, 3958 BW Amerongen. Geopend: zat. 10-16 uur (inclusief winkel), wo. 10-12 en 13-16 uur.
- Binnenmolen, Elisabethplantsoen 3, 3911 KT Rhenen. Deze stellingmolen is niet maalvaardig en is niet opengesteld.

Musea

- Gemeentemuseum Het Rondeel, Kerkstraat 1, 3911 LD Rhenen, tel. 0317-612077. Geopend: di. t/m vr. 12-17 uur, zat. 13-17 uur (in juli/aug zon. 13-17 uur). www.rhenen.nl
- Kasteel Amerongen, Drostestraat 20, 3958 BK Amerongen, tel. 0343-563766. Geopend: di. t/m zon. 11-17 uur. www.kasteelamerongen.nl
- Tabaksteeltmuseum, Burg. Jhr. H. van den Boschstraat 46, 3958 CD Amerongen, tel. 0343-456500. Geopend: ma. t/m zat. 10-16 uur, zon. 12-16 uur. www.tabaksteeltmuseum.nl

Vogelkijkhut de Blauwe Kamer

- Huis Doorn, Langbroekerweg 10, 3941 MT Doorn, tel. 0343-421010. Geopend: 1 april t/m 31 oktober di. t/m zat. 10-17 uur, zon. 13-17 uur, van 1 november t/m 31 maart wo., zat. en zon. 13-17 uur. www.huisdoorn.nl

Andere bezienswaardigheden

- Safariboot De Blauwe Bever van Het Utrechts Landschap maakt vaarexcursies langs de oevers van de Nederrijn. Reserveringen: VVV Wijk bij Duurstede, tel. 0343-575995. www.utrechtslandschap.nl/varen
- De tombe van Nellesteijn in Leersum is opengesteld op zondag 12-16 uur.
- De Londotuin aan de Melksteeg op landgoed Broekhuizen (Broekhuizerlaan 2AC, 3956 NS Leersum. wordt beheerd door de Vereniging voor Dorp en Natuur Amerongen-Leersum. Geopend: wo. 9-12 uur (april-sept. zon. 14-17 uur, mits goed weer). www.dorpennatuur.nl
- Van Gimbornarboretum, Velperengh 13, 3941 BZ Doorn. Geopend: ma. t/m vr. 9-17 uur, zat. en zon. 10-17 uur. www.gimbornarboretum.nl
- Ouwehands Dierenpark, Grebbeweg 111, 3911 AV, Rhenen, tel. 0317-650200. Geopend: 10-17 uur (zomervakantie tot 18 uur). www.ouwehand.nl

- Informatiecentrum bij het Militair Ereveld Grebbeberg, Grebbeweg 123, 3911 AV Rhenen, tel. 0317-612507. Geopend: 9-17 uur. www.grebbeberg.nl en www.ogs.nl

Webwinkels

- www.utrechtslandschap.nl/wandelen
- www.klompennaden.nl
- www.wandelnet.nl
- www.recreatiemiddennederland.nl/routes
- www.vvvheuvelrug.nl
- www.vvvamerongen.nl
- www.vvvleersum.nl
- www.np-utrechtseheuvelrug.nl
- www.utrechtseheuvelrug.com
- www.uitindeheuvelrug.nl
- www.stichtse-lustwarande.nl
- www.provincie-utrecht.nl/onderwerpen/bodem/bodeminformatie/buiten-beeld

Leesbaar landschap

De vier brillen methode van Leesbaar landschap is bedacht door de landschapsarchitecten Karina Hendriks en Derk Jan Stobbelaar. Een uitgebreide handleiding voor deze methode voor het verkennen en beoordelen van landschappen is te vinden op de website van het Centrum voor Landbouw en Milieu, zie www.clm.nl/projecten/leesbaar.html

Beschermers voor natuur en landschap

Historische landgoederen, uiterwaarden langs de rivier en uitgestrekte bossen en polders met molens: de provincie Utrecht heeft een afwisselend landschap en is rijk aan prachtige natuur. Daartussen wonen en werken ruim 1,2 miljoen mensen. Al meer dan vijfentachtig jaar zorgt Het Utrechts Landschap ervoor dat natuur in deze drukke provincie de ruimte krijgt die het verdient. Unieke landschappen en monumenten blijven behouden voor toekomstige generaties en inwoners kunnen genieten van natuur in hun directe omgeving.

De beste manier om ervoor te zorgen dat natuur en cultuurhistorie in Utrecht behouden blijft, is het aankopen en zorgvuldig beheren van natuurgebieden, historische gebouwen en landgoederen. Dat is precies wat Het Utrechts Landschap doet. Sinds 1927 heeft de stichting bijna vijfduizend hectare natuur veilig gesteld. Op een paar rustgebieden na, zijn alle natuurgebieden van Het Utrechts Landschap toegankelijk voor publiek. Zo kunnen wandelaars en fietsers volop genieten van de natuur en het landschap in eigen provincie.

Help ook mee beschermen

Voor al deze activiteiten is veel geld en maatschappelijk draagvlak nodig. Hoe meer mensen Het Utrechts Landschap steunen, hoe meer wij kunnen bereiken en hoe krachtiger het belang van natuur en landschap doorklinkt richting lokale en provinciale overheden. Geef daarom de natuur in uw omgeving een stem

en word Beschermers van Het Utrechts Landschap.

Waarom Beschermers worden?

- u draagt bij aan een goede bescherming van natuur in uw directe omgeving;
- u geeft de natuur in de provincie Utrecht een duidelijke stem;
- met uw steun kan Het Utrechts Landschap natuurgebieden aankopen en blijvend beschermen;
- u helpt bij het beschermen van cultuurhistorisch waardevolle gebouwen en landschappen in de provincie.

Als Beschermers ontvangt u:

- een welkomstpakket
- vier keer per jaar het kleurrijke tijdschrift met daarin nieuws, achtergrondinformatie en een overzicht van interessante excursies en evenementen;
- korting op excursies bij Het Utrechts Landschap.

Aanmeldbon

Ja, ik word **Beschermer**

en machtig Het Utrechts Landschap om tot wederopzegging het bedrag af te schrijven van mijn rekening:

Per maand ☐ €2,50 ☐ €5,- ☐ €10,- of meer €

Per jaar ☐ € 24,- of meer €.....

☐ of ik word Beschermer voor het leven door een eenmalige bijdrage van € 500,-

Voorletter en naam m/v

Adres

Postcode en woonplaats

Telefoon

E-mail

Geboortedatum

Datum handtekening

☐ betaling per jaar met acceptgiro

☐ ik wil geen tijdschrift of uitgave ontvangen

(U kunt de bon natuurlijk ook kopiëren / scannen.)

Uilentoren Lombok

Kaartverklaring

	bos
	heide
	water
	moerassig gebied
	bebouwing
	doorgaande weg
	lokale weg
	eigen weg
	fietspad
	onverharde weg, bospad
	dijk
	wegnummer
	wegwijzer
	parkeerplaats
	informatie
	vvv-kantoor
	bezoekerscentrum
	bushalte
	restaurant
	horeca
	picknickplaats
	kasteel
	dierentuin
	begraafplaats
	natuurtuin
	uitzichtpunt
	heuvel met uitzicht
	hoogste punten met hoogte in meters
	wandelroute
	varianten, uitbreidingen
	startpunt
	kijkpunten met nummers

Verklaring tekst:

	Losloopgebied
	Honden aan de lijn
	Verboden voor honden

Wandelen in het Utrechtse landschap Deel 1

Tien wandelroutes in Nationaal Park Utrechtse Heuvelrug

Tien wandelingen in een bijzonder stuwwallengebied: de Utrechtse Heuvelrug. De natuurjournalist Kees de Heer brengt je op de mooiste plekken. Met kennis van zaken en veel enthousiasme wijst hij op bijzondere elementen in het landschap: bodemopbouw, reliëfverschillen, ontginningsgeschiedenis, oude patronen, tuinstijlen en andere cultuurhistorische bijzonderheden. De wandelingen variëren tussen de 4 en de 14 km. Dat maakt de gids geschikt voor gezinnen met kinderen, maar ook voor meer ervaren wandelaars. De gids is rijk geïllustreerd met prachtige natuur- en landschapsfoto's.

Buijten & Schipperheijn
Recreatief

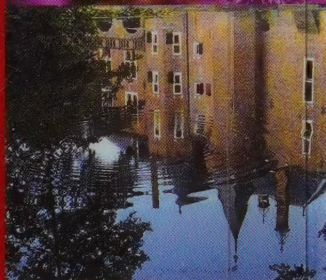

Stichting

Het Utrechts Landschap

9 789058 815354

KM-230-464